

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Ivan Cankar

Črtice

O M N I B U S

BES^eDA

Ivan Cankar

ČRTICE

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-219-X

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

VSEBINA

JUTRANJA CIGARETA	4
MIMO ŽIVLJENJA	8
POET	15
ODLOŽENE SUKNJE	20
PETKOVŠKOV OBRAZ	25
MLADOST	29
PONOČNI SPOMINI	33
SPREMLJEVALEC	38
ČRTICE	43
VEČERNI GOST	49
POGLED IZ ŠKATLICE	55
SAMOTEN POGOVOR	60
MRAVLJINCI	65
VEČERNE SENCE	71
MOJE IZBE	75
OB SELITVI	79

JUTRANJA CIGARETA

Gotovo je sijalo nad mestom prelepo jutro. Rulete so se stresale v vetru; in kadar so zatrepetale ter se dvignile, zasmejalo se je v sobo mokro jutranje sonce.

Odprl sem oči ter vrgel odejo raz sebe. Roka se je stegnila do nočne mizice, posvaljkal sem cigareto, da se je omehčala, kakor je treba, in nato sem za trenutek zatisnil trepalnice . . .

Ljubica moja! . . . Ne misli na moja večerna pisma, ne išči moje duše v njih! . . . Ne, ljubica, to nisem bil jaz, te bolne tožbe niso bile moje. Zvečer so odprte vse moje rane, iz njih kaplja moja gorka kri . . . Vroče nebo je žgalo nad mestom, in žgalo je na moje rane, da sem se zvijal od bolečin. Moja lica so ohlapela, in oči so osteklele. Da bi se mogel skriti spominom, da bi mogel ubežati svoji prihodnosti! . . . Ali si čutila iz mojih besed ta bolni strah? . . . Prišel sem domov in zagrnil okno in zaklenil duri. Zvečer se bojim . . . Pomisli, česa se bojim! Zvečer se bojim, da pride k meni moj prijatelj izza mladih let. Pride skoro vsak večer. In ko sedim pred prižgano lučjo, stoji on za mano; na steni vidim njegovo senco. Moja desnica seže po peresu, ali on mi položi na

lahko svoje prste na roko, in kri mi oledeni do srca. Moje sanje, moje misli leže v okovih. Nagnil se je prav blizu k meni; njegova glava sloni na moji rami.

»To je zdaj tvoje življenje; pot je zaraščena na obeh straneh, s trnjem, seženj visokim . . .«

Našteje mi natanko in po vrsti vsa moja razočaranja, vse moje grehe. Brez vzroka in brez krivde nisem izgubil niti kaplje krvi. Roka, ki je metala v blato moje upe in sanje, je bila moja. Jaz sam sem se ranil in osmešil . . . On stoji za mano vso dolgo noč. On stopa poleg mene, kadar hodim po sobi, in dvoje senc trepeče na stenah in se dviga in sega do stropa. In kadar ležem na posteljo, sloni ob mojem vzglavju in mi šepetaje na uho . . .

On mi je narekoval moja večerna pisma, te vzdlike, rojene iz bolečine in kesanja . . .

A zjutraj sem sam; v tem času pride k meni samo redkokdaj; posebno kadar je zunaj pusto in deževno. In danes sije sonce . . .

Prižgal sem si cigareto in ležal sem mirno v zadovoljstvu in topli lenobi. Smešno je, kako more človeka ovladati melanholija, ko so vendar na dlani vsi pogoji najkrasnejšega življenja. Vse je odvisno od občutljivosti. Ako hočem, da čutim udarce, tedaj jih čutim . . . Posebno jaz nimam vzroka, da bi se pritoževal nad svojo usodo. Čudovito je, kako pozabi človek na svoje krasne dni in kako natanko se spominja najneznatnejših nezgod!

. . . Poljubi izginejo z usten, a rane ostanejo . . . Moje življenje se ne bo veliko spremenilo, to je res. Kar se je doslej godilo z menoj, se je skladalo popolnoma z mojo naravo. Zato je nemogoče, da bi ostavil staro stezo ter se obrnil na desno ali na levo. In čemu je sploh treba spremembe?

Čemu je sploh treba, da si delam skrbi? Denimo, da je moja usoda strašna in temna. Jaz bi se ne žalil zaradi tega. Vse je tako majhno, tako majhno. Pogledam skozi okno in vidim ves svet . . . Kaj je na tem, če pada kri iz srca? Nič . . . kaj je na tem, če sedi moja ljubica na vrtu in poljubljuje mojega prijatelja? Nič . . . Kaj je na tem, če so padli v morje moji cilji? Kaj je na tem, če mi pljujejo ljudje v obraz? Nič, nič, nič . . .

Lahko se vije tobakov dim nad menoj in lega nižje in nižje in mi plava okrog obraza. Zatisnil sem oči. Pol resnice se je spojilo z ravnokar izginulimi sanjami in zdelo se mi je, da se postelja ziblje in dviga, in da se razliva zelena pomladna svetloba vse naokoli! . . . Čemu je treba skrbi? Vse je tako majhno, tako majhno . . .

A kaj si ti pričakovala, ljubica? Jaz si mislim, kaj si pričakovala. Da ti bom pisal s tresočo roko, z očmi, od solza ožganimi, s srcem, skrčenim od obupa. Ej!

Odprl sem tvoje pismo, še pol v sanjah, cigareto med ustnicami. In ko sem videl, da me ne ljubiš več, so se moje ustnice smehljale, da se je stresala cigareta. In ko

si govorila o slovesu, ko si govorila tako mirno o koncu najinega »občevanja«, mi je bilo tiho in sladko pri srcu. In ko sem spoznal naposled, da si igrala komedijo ves čas, ves čas, — tedaj sem položil tvoje pismo na mizo poleg sveče in čez trenutek sem pozabil nanj in nate . . . kaj je na tem, če sedi moja ljubica na vrtu in poljubljuje mojega prijatelja? Nič, nič, nič . . .

Ali kadar pride večer, se bo naslanjal na mojo ramo hladen obraz; naslanjal bo svoj obraz na mojo ramo ter mi šepetal na uho, in na steni se bo tresla njegova senca. Ledene kaplje bodo padale na moje srce, kaplja za kapljo, vso dolgo noč . . .

MIMO ŽIVLJENJA

Ob prazniku jo bilo, veselem, poletnem; in povedil sem oči, ker me je bilo sram te pusto sive osamljenosti in sem se umaknil ljudem.

Čisto sam sem bil v krčmi, v veliki, temni izbi. Kakor onkraj sveta, onkraj življenja; nisem videl neba, ni me dosegel s ceste prazniški šum. In vendar je bilo do ceste komaj par korakov; skozi veliko okno sem videl ljudi, ki so se sprehajali v soncu; opazil sem časih celo, kako so se premikale lepe ustnice, kako so se smejale mlade oči. Nasmehne se človek, kadar vidi vesel smehljaj; moj obraz pa je ostal miren, moje oči se niso nasmehmile. Kar je šumelo, kar se je lesketalo tam zunaj v soncu, mi je bilo tuje; ljudje, ki so hodili tam, živeli, niso mislili mojih misli, ne želeli mojih želja; ne sovraštva ni bilo med mano in med njimi in ne ljubezni . . .

Tisto leto je bila poletna moda jako okusna. Posebno polrazcvela dekletca z velikimi rosnimi očmi, polnimi ustnicami — kakor sončni žarki . . . raztopilo bi se človeku srce . . . Silni slamniki, ki so zasenčili vse čelo do obrvi, in od slamnika svetel trak, svetla pentlja na vrat; lahke bluze, svetle, prozorne z rokavi tesnimi ob rame-

nih, širokimi ob gležnjih, tako da je bila roka gola do komolca, če se je vzdignila; krilo tesno, ulito na polne ude — o koprnenje! . . .

Hej? Ne, bratec, to vse ti je tuje, nedosegljivo za zmemom!

Omeglilo se mi je bilo oko za trenutek; morda se je bil porodil — hipna senca — spomin iz nekdanjega nezavednega življenja. Zazibalo se je nekoliko, vztrepetalo je — in spet sem gledal hladan in miren — v tisto sonce, ki je sijalo zunaj tako tuje tujemu življenju.

Ni potreba ljubezni, ni potreba sovraštva; ali zakaj bi me ne zanimalo, kar se gnete tam v svetli izložbi? Prijetno je človeku, če ima pred sabo kozarec vina in povrhu še komedijo . . . Kam hitite, dekletca mlada, rosnooka? Postoj, — kam se je bil izgubil tvoj pogled? Videl sem pogled, utrnil se je bil nenadoma iz čistega očesa in je ugasnil . . . in bilo mi je, kakor da sem šel po livadi, brezskrben, popevajoč — in glej, prepad pred mano . . . Kam, o dekletce mlado, rosnooko? . . . Ugasnil je bil nečisti pogled in se je spet vžgal in je gorel v široko odprtih, temno obrobljenih očeh; predrzno so se smejale rdeče ustnice; lica, pred trenutkom še tako nežna in polna, so bila že vsa udrta in našminkana; koketno se je zibalo telo, levica je privzdigala krilo do kolena . . . Začudil sem se, zasenčil sem oči z dlanjo, da bi videl natančno. Saj se ne smejo rdeče ustnice — v trudnem ihte-

nju trepečejo; nič ni predrzen njen pogled, brezizrazen je, plaho, komaj zavedno išoč, proseč, očitajoč; in v šminko na licih kopljejo solze globoke struge. Iztegnila je roko, upognila je glavo, da bi se branila; zmerom nižje kloni glava, komaj vidim še prste visoko iztegnjene roke; pogreznila se je tiho, izginila je . . .

To je bila ena sama karikatura v komediji, ki sem jo gledal z zadovoljnimi očmi. Ali pozorišče, prej tako dolgočasno prazniško, je bilo zmerom bolj zanimivo. Nič več ni bilo sonce veselo; težka, soparna je bila njegova svetloba, svetili so se v nji obrazi kakor s potom in krvjo obliti.

Videl sem elegantnega človeka v sivi ogrinjači, belo rožo v gumbnici. Hodil je prej nalahko sključen, kakor je bilo takrat v modi, smehljal se je koketno pod črnimi brčicami; nameril se je bil za dekletcem mladim, rosno-okim. Toda glej, zmerom bolj upognjen je bil njegov hrbet — čudo božje: starec ob palici! Tresejo se mu šibka kolena, oči brez vejic gledajo motno, umirajoče v poslednjem nelepem žarku poželenja. Iztegnil je bil nekoliko roko, išče s palico, tiplje kakor slepec, opoteka se, pada; samo še plešasto glavo sem videl, ki se je zamajala, vzdignila, utonila kakor v vodi . . .

Nič se ni poznalo v gneči, da je utonil — kakor da bi se bila posušila bilka na prostranem travniku . . . Kam si se napotil, mladenič? Tam beži, v črni množici sam,

svoboden im umakne se mu strahoma, kogar se dotakne njegov komolec. Oblečen je — kaj nisem bil tudi jaz tako oblečen nekoč? Ne . . . to je pač le spomin iz tistega nezavednega, že pozabljenega življenja. Morda sem nosil takrat pisano, vihrajočo ovratnico, širokokrajni klobuk postrani na kuštravih laseh, suknjo odpeto; morda je bil tudi moj obraz takrat, v tistem nezavednem življenju, tako predrzno vesel, so se bleščale tudi moje oči v tako žarkem ognju . . . Kam si se napotil? Postani! . . . No on ne postane, sam si je zapisal usodo, podpisal sodbo, Bog z njim! Prišel je mimo svetilke na oglu; tam je množica najgostejša — kakor muhe siliijo k luči! In zasijala je luč tudi na njegov obraz, vsega je polila z gorko, rdečo krvjo! . . . Postani, še je čas! Bog z njim, nisem njegov varuh! Naj bi se ne bil rinil v gnečo . . . Že je raztrgana, razcapana njegova odpeta suknja, cunje mu vise od ramen; njegova krepka pleča so se zožila, glava se je povesila; roke, tresoč, šibke, koščene, kakor vrabčevi kremplji, se iztegajo; ne morejo se več braniti, ne morejo si napraviti steze . . . Nič tragike — smešen je bil! Kuštravi lasje, mokri od potu, so bili legli na čelo, preko oči, v dolgih svetlih grivah in kapalo je od njih na nos, na ustnice; oči — kje je vaš žarki ogenj? — so buljile začudeno, neumno . . . Zatoni, zgodnji starec! . . .

Stoje, vsi stoje, ne pomaknejo se za ped po cesti navzgor! Noge stopajo, šibe se, omahujejo — ne za korak

naprej, ne za korak nazaj, ne za ped! Če to ni kratkočasna komedija . . . vina, fant!

Zmotil sem se bil namreč, kakor se zmoti človek, ki se vozi po véliki cesti: — mirno stoji voz, a holmi z belimi cerkvami, travniki, polja, nizke kmečke hiše, s slamo krite, gospod župnik, ki stoji na vrtu in bere brevir — vse hiti mimo v pisanih podobah, radost in čudo očem . . . Tako je bilo: moja tiha, temna koliba z zaspanim natakarjem vred se je vozila jadrno mimo okamnele ceste. Gledal sem jih, koprneče popotnike, v kolobar začarane, kako so bíli z nogami, krvav pot na čelu, krvave solze v očeh in smeh, o čudež, smeh na odprtih ustnicah, smeh brez vzroka, neumen, grd, iz blazne bolečine porojen. Bijejo z nogami, toda čarovni kolobar je načrtan, zavisan v zemljo tako ozko, da omahuje, pada telo ob nerodni, prenestrpni kretnji . . . Velik, suh človek v črni salonski suknji, z zlatimi naočniki in rodoljubno brado vzdiga kolena posebno visoko, kakor da bi mel proso. Na njegovem obrazu ni niti sledu bolečine — očitno je, da je že popolnoma blazen in se mu resnično dozdeva, da popotuje neumorno, roma naravnost proti cilju, kakor si ga je bil izmislil v svoji blaznosti . . .

Ali so moje oči že trudne, ali pa je bila zares že legla večerna senca na okamnelo cesto, na začarano množico? . . . Moja prijazna koliba se je vozila čudovito hitro,

že smo bili zunaj na veliki cesti; fant je dremal . . . vina, fant!

Skozi mrak se je vozila moja koliba, mimo široke ceste, ki je bila tako natlačena z okamnelimi popotniki, da so padali nekateri celo v globoki jarek. Zdi se mi, da je bilo mesto že v daljni daljavi, že v noči; samotna pokrajina naokoli, na obzorju nizki holmi s cerkvami, ki so se svetile v čudno rdečem plamenu, kakor da bi gorele. Po teh cerkvah sem spoznal pokrajino — videl sem jo že nekoč, v daljni preteklosti, in takrat je bila lepša, in takrat sem jo ljubil . . . Spoznal sem tudi to dolgo procesijo, naprej hrepenečo, na mesto začarano. Spredej je hodil človek v duhovskem ornatu, v rokah velik križ; on edini ni premikal nog; ali je bil spoznal brezuspešnost tega početja, ali pa se je počutil dobro v svojem ozkem kolobarju. Ni nosil križa on sam — vsa dolga procesija, vsi za njim so bili obloženi; visoko so se vzdigale koščne roke, visoko so držale težki križ, in noge so stopale neprestano, vse že trudne, ranjene. Spoznal sem jih, ki sem jih ljubil nekoč, ki so mi tujci ob tej uri . . . V daljavo nikdar dosegljivo buljijo blazne oči, že ves večer, o, že vso večnost, in niti koraka dalje . . . Kdo bi jih rešil, kdo bi jim zaklical? . . . In če bi se osvestile oči, če bi omahnile roke, izpuštile križ? . . . O, dalje! Boljša blaznost nego grozota spoznanja! . . .

Kdo si ti, ki si uprl name iz nmožice svoje velike, okrvavljene oči?

Poznal sem te. Drugačen je bil tvoj pogled, bolj vesel tvoj smeh, bolj ponosen tvoj korak. Zdaj se ti že tresejo kolena, nič več ni upanja v tvojih očeh, čas je blizu, tovariš od rojstva! Tudi v mojem srcu ni več upanja, ne sočutja, ne strahu, ko gledam v ogledalu tvoj spačeni obraz. Sojeno ti je, torej padi, kakor padajo drugi. Ti stojiš, se ne ganeš — moja koliba jadra veselo mimo . . . Kako dolgo še? . . .

POET

Komaj je shodil, ves še majhen in šibek je bil, pa so ga pognali na cesto in so zaloputnili duri za njim; za zmerom. No dan je bil lep. Toliko, da se je bilo vzdignilo izza holma, je že sijalo sonce jarko in veselo, kakor na veliko nedeljo. Fant je šel in je hodil in mar mu je bilo cilja kakor škrijancu, kadar izžvrgoli iz tople brazde.

Lahke so mu bile noge, ni čutil pota. Zakaj takrat je bila cesta široka in ravna; sončni travniki na obeh straneh, pisana polja, gozdoviti zeleni holmi, v jutru prepevajoči; ob jarku visoki jagnedi, trepetajoči proti belemu nebu. Izza drevja se je zasvetila časih hiša z zelenimi okni in rdečo streho; fant je šel mimo in je žvižgal — in glej, ob oknu se je prikazal človek, nasmehnil se je in prijetno mu je bilo pri srcu.

Jutro je bilo; iz jutra pa se je vzdignil velik, svetel dan. Fant je začutil na licih toplejše žarke, pomislil je ter je pogledal proti nebu. In ko je videl, da je sonce že visoko, se je spomnil nenadoma, da je pred njim še dolga cesta; tako je pospešil korake. Ob tisti uri, ko je ugledal sonce in se domislil ceste, pa se je vznemirilo njegovo srce: do nebes je vzplapolala radost in bila je podobna

bolesti. Ni bilo več široke ceste ne jagredov, proti bele-mu nebu trepetajočih, ne travnikov in ne pisanega polja. Pot se je ožila in se je spenjala v klanec, polagoma šele, da bi se ne utrudil premalu, da bi se ne prestrašil pre-zgodaj, vrnil se morda; na vzhodu je sivalo nebo.

Bilo je prvikrat in samo tedaj, da mu je prišlo na mi-sel: Čemu dalje? Ali ne bi rajši nazaj, ko je dan že velik in se oblači na vzhodu? Tako je mislil, in še ko je mislil, je stopal dalje z istimi koraki; ni je bilo misli, ki bi jih mogla ustaviti. Ves majhen je bil še in šibek, ali ker se je spenjal klanec zmerom višje, mu je klonil hrbet kakor starcu.

Hiteli so oblaki; od obzorja do obzorja se je širila, vzdigala silna siva gora; že so prišli do sonca, skoro so ga že zakrili. Ni poznal cilja in vendar se mu je mudilo, ozi-ral se je proti nebu in je stopal hitreje. Pot je bila strma, grapava in na debelo pokrita s čudnim rdečim prahom, kakor ga ni videl še nikoli. Zgodilo se je časih, da se je iztegnila dolga robida ter ga oprasnila nalahko po roki, po licu. Samo časih; zgodaj je še bilo, prestrašil bi se morda prehudo. Bilo mu je neprijetno; toda ker se je oziral proti nebu, ni gledal na pot in kriv je bil sam, če se je prikazala kaplja krvi na roki, na licu.

Neznana mu je bila dežela; pusta je bila in samotna in vsa njena samota je legla tiho na njegovo srce. Debele kaplje so padale v prah in rdeči prah je oživel, oživela je

pot in je tonila v senco. Zdelo se je popotniku, da hodijo pred njim nevidni ljudje; poznali so se v prahu, v blatu sledovi korakov in ravnal se je natanko po njih. Tisti koraki pa so bili tako nerodni, da so mu rezale robide v obraz in da se je spotikal ob grapah in jarkih, zasekanih v klanec.

Nič več ni mislil, kam in čemu; pot je bila pred njim in pot je bila ukaz. Čudil se je samo, da je ugledal časih sredi deževne samote, ob grapavem klanecu, za nasutim kamenjem, za robidami, prijazno belo hišo z zelenimi okni in rdečo streho. Toplo je bilo pač tam . . . In kadar je prišel mimo, se je odprlo okno, ozrl se je človek proti nebu, ozrl se je na klanec, na samotnega popotnika in se je nasmehnil . . . Misel je spreletela popotnika: Ali ni morda tam v daljavi, tam v daljni daljavi, korak od poti, vse lepša pokrajina? Ali niso tam zeleni travniki, kakor sem jih videl nekoč v sanjah, ali niso tam pisana polja, visoki jagnedi, proti jasnemu nebu trepetajoči; ali ne sije tam sonce, tam v daljavi, korak od klanca? Če bi preskočil, pogledal? . . . No mislil je in je šel dalje po svoji strmi poti.

Nebo je bilo vse sivo, znočilo se je nenadoma, brez večerne zarje in brez avemarije; natanko v tistem trenutku se je znočilo, ko je začutil popotnik, da je utrujen. Zakaj čas je bil, ni bilo več prezgodaj, nič več ni bilo poti nazaj. Noge so mu bile težke in mrtve, hodil je ves

sključen in je sopel težko; od jutra do noči, en sam kratek dan, pa mu je bil obraz suh in vel, obraz starca. Nerazločne, temne so že bile sanje, umirale so, kakor je umiral dan. In je mislil, spominjal se je mukoma: Ali ni sijalo sonce nekoč, ali se niso razprostirali zeleni travniki naokoli, ali ni bila cesta široka in gladka? Mislil je, pa se ni mogel domisliti natanko. Zakaj večnost je bila vmes: dan od jutra do noči.

Zasvetila so se okna ob poti, prijazna svetla okna so gledala iz noči. Veseli glasovi, veselo življenje, večer pred praznikom. Popotnik je šel mimo in glasovi so utihnili; tiho je zapela iz daljave sveta pesem; spogledali so se v izbi in smehljaj, od Boga poslan, je šinil preko obrazov.

Globoko sključen je hodil popotnik, kakor da bi nosil križ Izveličarja. In ker se mu je čelo skoro dotikalo tal, je zapazil lahko, da se je bil spremenil rdeči prah v debelo plast goste, napol strjene krvi. »Veliko jih je že pač hodilo tod!« si je mislil popotnik. In misel na vse tiste, ki so nosili pred njim križ Izveličarja, dotikali se s čelom tal, misel prešerna in škodoželjna mu je bila v tolažbo. Tako je mislil v tistem trenutku, ko se je zgrudil na kolena ter vtisnil v blato svoj obraz. Bila je njegova poslednja prešerna misel . . .

Vstal je ter se opotekal dalje, pijan od bolesti. Dalje, popotnik! Onstran klanca, na obeh straneh, pa so gleda-

la iz noči vesela svetla okna. Glej, popotnik, en sam korak in odpro se ti duri, odpočiješ si v topli izbi. Popotnik, preskoči jarek!

Ni več ponilslil, ni se ozrl. K tlom mu je tiščal hrbet križ Izveličarja, čelo se je dotikalo tal; opotekal se je, padal, vstajal in se opotekal.

Na obeh straneh so bile prijazne bele hiše in najbrž bi se mu bile povsod odprle duri, če bi potrkal ter poprosil. Zatorej mislim, da si je sam kriv svoje poti. Pogine pač naposled v jarku, zakaj na cesti umirati je prepovedano iz ozirov na javni promet in na dostojnost.

Dalje v noč, brez konca in brez cilja! . . .

ODLOŽENE SUKNJE

Prepričan sem bil trdno in resno, da sem bil odložil za zmerom vse tiste stare, obrabljene suknje. Kdor bi mi dejal, da jih oblečem še enkrat, bi se mu smejal v obraz. Tudi danes bi se mu smejal, zakaj prepričan nisem celo v tem trenutku nič manj, da sem odložil za zmerom tiste obrabljene suknje. Ali nekaj čudnega je s temi suknjami. Časih srečam na cesti človeka, ki je oblečen po zastareli modi; zdi se mi jako smešen, toda v svojem srcu čutim do njega neko posebno nagnjenje in skoro ljubezen. Ob takih prilikah dvomim nad odkritosrčnostjo svojega prepričanja; komaj se spotaknem nad sentimentalnostjo, že se prično majati moji pametni nazori.

V teh žalostnih in pustih dneh se prigodi, da ležim doma zelo utrujen in brez vsakega veselja do življenja in do ljudi. Prišel sem morda iz kavarne, kjer sem bral članek poln visokih besed in umazanih namenov; časih sem se zelo jezil nad takimi članki, a zdaj samo ženirajo moj estetieni čut. Sploh so moji živci ob posebnih urah mnogo bolj občutljivi, in česar bi drugače niti ne opazil, me vznemiri do dna duše. Ako pogledam natan-

ko te obraze na cesti, je na vsakem nekaj zlobnega in nepoštenega; samo majhna poteza, ali zapazi se lahko; nekateri jo skrivajo zelo rafinirano in to so baš največji lopovi . . . Ko bi hodil ob takih urah dalj časa po ulicah, bi se zgrudil od utrujenosti. Najneznatnejši pojav ob prvem koraku deluje name kakor leto burnega življenja . . . a to se vrsti neprestano in od vseh strani bijejo ob mojo dušo močni valovi; po ušesih mi šumi, kakor da bi stal ob morskem obrežju sredi viharja, in oči mi omagujejo od svetlobe tisočerih barv . . .

Kljub vsem modernim suknjam je moja duša zelo sentimentalna. Kadar se prigodi, da ležim doma utrujen in brez vsakega veselja do življenja in do ljudi, se spomnim svojih starih obrabljenih sukenj in obide me velika otožnost. Odprem omaro in ogledujem z ljubeznijo te stare suknje, polne prahu in vse od moljev oglodane. Kako sem jih bil vrgel v kot z zaničevanjem in prezirom in kako odkritosrčno je bilo moje prepričanje, da jih ne pogledam nikoli več! . . .

Oj poezija materimh molitev, vi moji mladi ideali, ve moje visoko leteče sanje! . . . Vse seni bil vrgel v kot in še zdaj sem odkritosrčno prepričan, da se ne povrne nikoli več . . .

In v resnici je nekaj posebnega na teh odloženih suknjah. Umevno je samo ob sebi, da niso več za nobeno rabo; prišle so popolnoma iz mode in oglodane so od

moljev in s prahom so pokrite. Ali čisto poseben parfum diha iz mojih oglodanih in zaprašenih sukenj. Na letošnji sveti večer sem odprl omaro in sem se docela upijal s tem parfumom.

Predem sem to storil, sem zaklenil duri in zagrnil okno, zakaj sram me je bilo, da bi me zalotil kdo med starimi suknjami. In potem, ko sem bil zaklenil duri in zagrnil okno, sem se vdal z vsem razkošjem svojemu nedostojnemu početju. Vse sem prebrskal brez najmanjšega sramu, ogrinjal sem suknjo za suknjo ter sem se napajal s parfumom njihovega prahu.

Poslal sem k vragu svoje trdno in odkritosrčno prepričanje. Vse filozofe in vse preroke in vse svoje lastne težko priborjene nazore sem poslal k vragu. Najstarejše in najbolj oglodane suknje so me radostile najbolj in imele so najslajši parfum. Tako sem grešil veselo in brezskrbno in nisem čutil nobenega kesanja. Kar sem čutil, je bilo vse nekaj bolj grenkega in boleznega. Zavedal sem se, da sem bil odložil svoje stare suknje prezgodaj in da stojim zdaj nag sredi mraza in zime. Kar visi zdaj na meni, je pajčevina brez vrednosti; vem drugače in sem prepričan, da je moja pajčevina moderna in da se ne spodobi nositi med ljudmi obrabljenih sukenj; ali gorka ni. In tiste stare suknje so bile gorke; človek se je čutil v njih varnega in imel ni nobenih žalostnih misli . . .

Zelo se bojim teh sentimentalnih ur; in kolikor bolj se jih bojim, tem bolj pogosto prihajajo.

Kar me tolaži v tem žalostnem in težkem stanju, je trpljenje drugih ljudi. Tudi drugi so bili odložili svoje obrabljene suknje in godi se jim še slabše nego meni. Sočutje mi lega na srce, kadar jih gledam, kako se baha-jo s svojo najnovejšo modo. Obraz jim je ves ozebel in zobje jim šklepetajo od mraza. In kljub vsemu sočutju me obide nekaj veselega, če opazim v njihovih očeh sledove grešne sentimentalnosti: sinoči so bili morda zaklenili duri in zagrnili okno ter so odpirali omaro s tresočo roko. Slovesno in ponosno nosijo svoje moderne površnike in razžalil bi jih, če bi jih spominjal na odložene suknje, in vendar hrepene neprestano po njih, po njihovem prahu in po njihovih moljih. Vsi, kolikor jih je, vsi brez izjeme hrepene po preteklosti . . . To je neizmerno žalostno in neizmerno smešno obenem. Neza-
dovoljni in sentimentalni tavajo po cesti v svojih moder-
nih pajčevinah, na obrazih zrelost, nadčlovečnost v po-
gledih, vsa znamenja najvišje izobraženosti v kretnjah; v srcu pa spi tisto hrepenenje, tisto sladko, otožno hre-
penenje po svetosti zastarelih nauk, po lepoti zapra-
šenih idealov, po parfumu odloženih sukenj . . .

A časih nas obide nenadno vse skupaj čudovita blaz-
nost, brezmejna prešernost in razposajenost. Takrat od-
premo svoje omare in v tistih suknjah, kakor so tudi

zapršene in razglodane, zaplešemo sredi ceste, v svitu tisočerih luči. To so kostumi, to je karneval! . . . Naše duše so čiste, kakor duše novorojenih otrok, naši poljubi so odkritosrčni, naši objemi so brez hinavščine. Takrat ni več preteklosti ne prihodnosti. Vse je sama poezija in sama lepota, s hladno resnico nimamo opravka; takrat ne maramo biti ne zreli, ne resni, ne nadčloveški . . .

Ali to je samo ena noč, samo ena kratka noč v toliko in toliko letih. Naše glave se treznijo, odložene suknje glodajo molji v omari in nam je mraz . . .

PETKOVŠKOV OBRAZ

Živel je človek v tujini in ta ga je zastrupila. Dala mu je vsega zadosti in preveč, le miru mu ni dala. Iskal je resnice in lepote, da bi našel rosni mir, ki ga je bilo žejno prevroče srce. Spustil se je v brezna, da bi posegel v zadnje globočine stvarstva; tam je bila grozota brez mej, duša mu je oledenela. Vzdignil se je v višave nad oblake in nad zvezde, da bi se razgledal po vesoljstvu; od strahu mu je srce otrpnilo.

Vdal se je umetnosti; njen strašni objem ga je dušil do obupa, do brezuma in do smrti. Ljubica, ki jo je gledal zamaknjen, pa je ni videl; ki jo je ljubil verno dan in noč, trepetal od strasti in od groze ob njenih poljubih, pa je ni mogel objeti sam s široko razprtima rokama, je ne prižeti k sebi tesno in za zmerom; ki jo je risal na papir, jo slikal na platno z vso zvestobo im močjo svoje duše, pa ji ni poznal pravega obraza, ker se ni maral do gola razodeti njegovim zameglelim, zakrvavelim očem.

Zagnal se je v življenje; zagnal se v močvirje, iz katerega ni bilo rešitve. Nog in života se je ovilo spolzko ščavje, vleklo ga neusmiljeno k strašnemu dnu. Vedel je, da je smrt na dnu, ali čudna, težka omamljiva sladkost

je bila v tej zavesti. Črna gosta voda mu je segala do vratu; nagnil je glavo vznak, stisnil ustinice, branil se ni. Z velikimi očmi je strmel v nebo, ki se je bočilo zmerom višje, da ga je dosegel komaj še s sanjami. V poslednjem hipu pa, ko mu je že močila gnusna voda spodnjo ustno, en sam krik, tako ves poln groze, obupa in bridkosti, da so se trepetaje razmaknile črne veje nad močvirjem: »Saj ni bilo življenje! Drugod je življenje — onkraj daleč, daleč, daleč!« —

Pozno v jutro se je vzdramil, od divje noči, od žensk in od vina še omamljen. Ni se ganil; ležal mu je na srcu tesni, težki občutek, da bi se takoj povrnila strahota življenja, če bi le narahlo trenil z očesom. Rajši ničesar več, ne dihati, ne misliti, ne sanjati! Stud, ogromen kakor gora, se mu je bil prevalil v dušo; vseobsežen stud, ki je pokril in strl, kar je bilo in kar bi še kdaj moglo biti. Glej široko v goli strop, ne treni; tišči sapo v prsih, ne dihni! Ali je to že smrt? — Oj človek, kam si zapravil lepoto, ki je bila od začetka delež tvoj?

Kakor žarek silne luči je seglo v noč srca.

»Vstani in pojdi!«

Ubogal je nemudoma, vстал je ter šel, kamor ga je gnal ukaz.

Daleč za gorami je dežela, kjer je mladost in zdravje, lepota, resnica, ljubezen, umetnost, vse, česar je z vro-

čim srcem iskal po svetu, v breznih in v višavah. Tja se je napotil.

Vozil se je dva dni in dve noči, tretjega dne je prestopil prag tiste hiše, kjer je stala njegova zibelka. Pozdravila ga je mati, pozdravila sta ga sestra in mlajši brat. Miren, hladen, skoraj nezaupljiv je bil pozdrav; toliko, da so si v roko segli. Kaplja ledene bolesti, še nerazumljive, je kanila na srce tujcu sinu. In nobeden ni izpregovoril besede.

Mati je odprla duri v izbo, nato je prinesla kosilo. Posedli so za mizo; prostor gospodarjev so dali tujcu, tik ob desno mu je sedel mlajši brat, mati in sestra sta se odmaknili mračno. Skozi ozko okno je sijalo dopoldansko sonce, v izbi pa je bila tesnoba in tišina.

Kosili so molče. Po kosilu sta se mati in sestra napolnagnili k tujcu.

»Zdaj kaj povej!«

Mlajši brat se je naslonil ob mizo, na njegovem še otroškem obrazu se je prikazal smehljaj; mladost, vesela, neskrbna in radovedna, je bila v tem smehljaju, ali bilo je hkrati nezavedno pomilovanje, bila je rahla senca porogljivosti, prva kal samosvoje in trde kmetiške ošabnosti.

Ženski sta gledali zastrto, zamolklo. Na prstenih licih se ni zganila nobena guba, na tenke, stisnjene ustnice ni bilo besede. In ne v teh zastrtih očeh, ne na prstenih

licih, ne na stisnjenih ustnicah ni bilo ljubezni. Kvečjemu da je bilo na visokem, neženskem čelu zapisano vprašanje: »Kdo si pač? Odkod si prišel? Počemu si prišel? Po imenu te poznamo še, drugače te ne poznamo več!« In ustnice mlajšega brata so vztrepetavale smehljaje in pomilovaje: »Zdaj povej, kako da je v deveti deželi, povej zdaj! Rad bi že slišal, kako je tam, kjer so ceste iz pogače, hiše iz cukra in jabolka zlata. Povej!«

Tujec sin je sedel visoko vzravnán, glavo pokonci, črno oblečen, slok in velik; roke je bil položil trdo naravnost predse na mizo, oči, motne, krvavo obrobljene, so strmele široko odprte — kam? V neizmerno bolest srca: »Ni več poti nazaj, v deželo miru in smehljajev je ni! Zibelke ni več, dóma ne, mladosti, ljubezni ni več! Tja se povrni, kjer so tvoje prave domačije! V brezna se spuščaj, v višave se spenjaj, lepote išči in resnice, da spoznaš grozoto brezdanjo! Povrni se v močvirje, potrpi, da ti spolzko ščavje seže vse do ram, te potegne do črnega dna, da se ti v grlo izlije strupena voda, da zadobiš ta strašni zaželeni mir! Vstani in pojdi, kamor ti je bilo sojeno od vsega početka!«

In takrat je vdanost najvišjega obupa obžarila njegova lica s čeznurno lučjo. —

To je obraz Petkovškov, kakor ga je ob uri brezmejnje žalosti naslikal umetnik sam.

MLADOST

Sedel sem na Rožniku, tam pod verando, in sem gledal na vrhniško stran. Lepo jutro je bilo, tako čisto in jasno, da sem razložil v daljavi belo grlico, Sveto Trojico. Tam je bila moja mladost.

Grenko mi je bilo pri srcu — kakor da bi gledal v obraz človeku, ki mi je bil nekaj ljub in drag in ki mi je zdaj čisto tuj. Vsa dolina, prav do vrhniških hribov, se mi je zdela kakor rakev. Tam spi človek, ki se nikoli več ne bo vzdramil. Zatisnjene so oči, ali trepalnice so tako tenke, da gleda skozi. Očitajoč je njegov pogled.

»Kod si hodil? Kje je pot, ki so jo žareč in koprneč gledale te oči? Kam so se izlile, kje so utonile vse lepe sanje, kod so se razbegle visoke misli?« . . .

Iz žalosti me je vzdramil korak na pesku. Prišel je postaven mož, spodobno oblečen, nekoliko rejen; obleka in zlata verižica na belem telovniku, rdeča lica, vesele oči — vse na njem je razodevalo, da je popolnoma zadovoljen sam s seboj in s svetom. Slamnik je držal v roki in si je otiral z robcem potno čelo. Pozdravil me je z odkritosrčnim, skoraj otroškim veseljem in takrat sem ga spoznal.

Mojih tet je bil, tovariš moje mladosti, ali po hoji, po glasu in obrazu mlajši od mene. Ko sva se pozdravila, je prisedel, ogledoval me je dolgo in natanko, nazadnje pa se je zasmeljal s svojim zvonkim in prijetnim glasom.

»Ni ti prav, da sem prisedel — oko te razodeva! Še z jezikom ne znaš lagati, pa bi z očesom? In tudi vem, zakaj ti ni prav! Toliko vem jaz; ti pa vedi, da mi delaš krivico! — Ko sem prišel, si gledal zamaknjen tja dol na vrhniško stran in tako bled si bil, da sem se prestrašil. V tistem samem trenutku sem bral vse tvoje misli, kakor da si jih bil na papir zapisal . . . Rekel si v svojem srcu: tam se je začel križev pot — čemu, kakšen je sad in konec? . . . Stopil sem predte, spoznal si me in v tistem hipu si me sovražil kakor še nikogar v življenju. Rekel si nadalje v svojem srcu: to je človek, ki je vedoma, s smelo roko ubil svojo mladost; storil je greh zoper svetega Duha — in glej ga, mladega, zdravega, zadovoljnega s seboj in s svetom! Dem Einen die Perle, dem Andern die Truhe — a biser dobi ubijalec! . . . Take in podobne so bile tvoje misli. — Tudi jaz sem pred nekaj leti stal na hribu in sem gledal na gorenjsko stran, tja, kjer je bila moja mladost. Smelo sem ji pogledal v lice in sem jo ubil. — Ko sem stal na hribu, so bile tudi moje misli prav take kakor tvoje; samo da si ti glavo sklonil, jaz pa sem jo povzdignil. Vprašalo me je z belih gora, od gorenjskih strani: Kod si hodil? Kje je pot, ki so jo žareč in koprneč

gledale tvoje mlade oči? — Jaz pa sem gledal naravnost in sem naravnost odgovarjal: Po tistih klancih se plazi jetičen asket s trepetajočimi koleno, usahlimi lici in udrtimi očmi. Jaz sem ubil svojo mladost, on pa je ubil svoje življenje! . . . Že paglavci se posmehujejo tistim idealom mladosti, ki so tako svetli in visoki na papirju. Besede, besede, besede — je rekel Hamlet. Po mojih žilah pa se ne pretakajo pisane besede, temveč živa kri . . . Glej, nevesto imam, jutri ti jo pokažem. Tebe bi poslušala verno, kakor bere človek gladke verze; mene pa ljubi z očmi in z ustnicami in s telesom. Ali veš, kaj se to pravi? Jaz živim v življenju, ti živiš na papirju . . . Ne poslušaj mladosti, ubij jo! Drugače bo stala za teboj kakor sitna guvernantka, ki jo je bilo življenje opeharilo za ljubezen, pa se tolaži z nemško liriko in z ideali . . . Zadovoljen človek je pravičen pred bogom in pred ljudmi. Kateri so tvoji sodniki? Zdrava kri, rdeča lica in jasne oči! Ali poznaš tisti dovtip o kravi, ki ni dajala mleka, zato ker je živela od same štiriperesne deteljice? Neslan dovtip je, ali modrost je v njem . . . Siromak je shujšal, ker se je bil preobjedel idealov, zdi se mu, da je velik mučenec, apostol morda, pa ne pomisli, da je ukradel življenju celega človeka. In namesto da bi tako pomislil, gleda z zaničevanjem in sovraštvom na ljudi, ki z ravnim korakom, ponosni in zdravi, prepevaje in vriskaje hodijo po široki cesarski cesti življenja . . . Kadar sem se

spomnil na svetopisemsko zgodbo o zlatem teletu, so mi bili vselej ljubši tisti prešerni plesalci nego pa Mojzes, ki je stal na gori. Plesalci so peli in živeli, Mojzes pa je pisal . . . Ne glej, ne glej tja na vrhniško stran, zasmej se in trči z mano!« —

S prijetnim glasom je govoril, gladko in lahkotno, kakor priučeno pesem. Ves obraz se mu je smejal in svetil, oči so gledale odkritosrčno, nobene grenke misli ni bilo v njih.

Ko je šel, sem stopil k plotu pod verando. Tenke meglice so se vile nad barjem, na vrhniški strani pa je bilo jasno; iz daljave me je pozdravljala bela grlica, Sveta Trojica.

Takrat se je zganilo v rakvi, vzdramil se je človek, ki je dolgo, dolgo spal. Počasi so se vzdignile trepalnice, pogledale so mi v lice jasne oči, polne trdnega zaupanja; in ustnice so se nasmehnile.

Kje bridkost? Tako sladko mi je bilo pri srcu kakor nikoli poprej. —

PONOČNI SPOMINI

Upihnil je svečo ter je odprl okno. Noč je bila topla in svetla, veter je pošumeval v kostanjih, globoko v dolini je tiho ugašalo mesto. V neznani radosti je iztegnil roke proti zvezdam.

»Moj Bog, koliko lepote! In vse to, vse to mojim očem!«

Kakor da je bila v tistem trenutku sama nebeška svetloba pljusknila v njegovo srce. Čutil se je popolnoma srečnega; brez pege je bilo življenje za njim, brez strahu, brez dvoma se je sijajno bočila prihodnost pred njim. Kamorkoli, na desno, na levo, naprej — v vse daljave se mu je zdela pot tako lahka kakor človeku, ki se mu sanja, da plava svobodno nad žitnim poljem.

Ko je legel ter napol zadremal, je ugledal tik pred seboj njene rjave oči, ki so se tiho smehljale; tudi sam se je nasmehnil,

»Mislil sem, popotnk, da si mi zvezda nedosežna, ki roma visoko na nebu z menoj; mislil sem, starec, da si mi mladost izgubljena, ki jo nosim, spomin daljnodaljni, v tem trudnem srcu s seboj. Glej, zvezda se je približala, svetla mi je padla na dlan; pozdravljena, ti zve-

sta mladost, ki si bila pri meni še tedaj, ko sem te malo-
dušen objokaval!«

Videl je njene temne lase, njen beli, ozki obraz, njene
tenke roke, slišal je njen topli glas. In zaspal je smehljaje,
srce polno sladkosti, kakor otrok na večer pred prazni-
kom.

Vzdramil se je opolnoči, natanko opolnoči. Planil je iz
postelje, trepetal je po vsem telesu, zobje so mu sklepe-
tali. V izbi je bila tema, nobena zvezda ni več svetila, vse
jih je bila popila polnoč.

»Kje sem, kam sem bil zašel, moj Bog!«

Tipal je z rokama, zadel se je ob stol, ob mizo, napo-
sled je našel svečo in jo je prižgal. Ozrl se je po izbi z
očmi še vse belimi od groze.

»Sanje so bile!«

Sedel je na posteljo. Še je slišal glas, ki ga je bil pokli-
cal, vzdramil. Čisto razločen je bil, kakor iz sosedne izbe,
v katero so bile duri samo priprte. Ni bilo v glasu ne oči-
tanja ne prošnje; bolečina je bila, ki govori sama s seboj,
kliče sama sebi; neutolažljiva; krvavi, izkrvaveti ne
more.

»Ivan!«

Čisto od blizu; skoraj je glas še trepetal v izbi, skoraj
se je še poznal na zidu — kakor se pozna obraz človeka,
ki je bil v izbi, in vonj rože, ki je ležala na mizi.

»Sanje so bile!«

V svojem srcu pa je vedel, da niso bile sanje. V svojem srcu je vedel, da se je vzdramila opolnoči, natanko opolnoči in da je vzkriknila, zaklicala v pusto boč. Zdaj sedi na postelji, komolce uprte ob kolena, glavo v dlaneh. Takó jo je videl. Vmes pa je bilo devet gora in devet voda, sedem let je bilo vmes. Kdo je položil most čez te gore in vode, kdo iz davnine v to polnoč?

Stopil je k oknu. Veter je stresal črne kostanje, veja je bila ob vejo.

»Le sanje so bile!«

Kje je preteklost? V grobu, sto klafter globokem, pod gomilo-goro. Dolžnik je prečrtal račun, upnik je potrkal na duri. Zazibala, razmaknila se je gomila-gora. Kam, kod? Ni je poti.

Da bi se nasmehnil in da bi smehljaje zaspal, je klical tiste rjave oči, ki so se mu smehljale ob svetlem večeru, pod veselimi zvezdami. Klical je, ni jih bilo. Vzel je knjigo, ki je ležala na mizici ob postelji, odprl jo je in takoj zaprl.

»Vsi lažejo . . . pletejo gladke besede, da bi zamolčali tisto strahoto, ki jo nosi vsakdo s seboj in je ne razode ne nikomur! Človek je grešil, ali tistega greha ni v nobenem katekizmu. Šel je po svoji poti z lahkim korakom in vedrim licem pa je mimogrede ranil dušo; brez sovraštva, brez zle misli, morda celo s prijaznim nasmehom. Šel je dalje, prepeval je in življenje mi je odpevalo. Ne-

nadoma, že daleč na cesti, je tenko potrkalo na srce: cink, cink . . . s srebrnim kladivcem. Ustavil je korak, pomislil je, spomin je švignil mimo njegovih oči. Potrkalo je vdruči, srce je vztrepetalo. Zmerom močnejše, zmerom glasnejše, brez nehanja: cink, cink, cink . . . Ničesar ni drugega slišal več, ničesar čutil več, ne mislil. Srebrno kladivce je bilo železno kladivo, srce se je zvi-jalo, je umiralo, umreti ni moglo. Ena sama noč je poso-da tolikega trpljenja, da ga ne izkriči in ne izjoče nobe-na beseda. Noč za nočjó: cink, cink, cink . . . Sladkosti so tiste strahote, ki jih vidi oko ob belem dnevu, ki jih roka lahko otiplje, ki jih sodi in kaznuje hladni razum po hladni postavi. Ali kadar opolnoči, natanko opolno-či . . .«

Pogladil se je z obema rokama preko potnega čela.

»Kaj sem jaz edini, ki sem zbodel s tenko buciko v tujo dušo, da je krvavela? . . . Sedem let je, kesanja do-volj, časa dovolj za odvezo!«

Upihnil je svečo, zaspal je vroč in nemiren. Komaj je zaspal, ga je poklicalo z mehkim glasom, prav od blizu, prav ob vzglavju.

»Ali že spiš? Jaz ne morem spati nocoj!«

Trenil je z enim očesom, da bi jo videl; samo naskri-vaj, izza trepalnice. In je mislil trudoma: »Saj vem, da se mi sanja. Ali vendar je vse mogoče, da res ne more spati,

da je resnično prišla, sam Bog vedi kako, in da govori z menoj . . .«

»Ali nič ne veš, kakšen večer je nocoj? Jutri bo moj god. Sedem let je tega, ko si ob tem večeru tiho odprl durí v mojo izbo. Imel si v roki lep šopek, same vijolice, šmarnice in rdeče rože, in si ga postavil na mizo. Nato si šel po prstih do postelje, sklonil si se in si me poljubil rahlo, prav rahlo, zato da bi se ne vzdramila. Jaz pa sem te gledala ves čas naskrivaj, izza trepalnic, in se nisem ganila . . . Nocoj sem te čakala ves večer, prejokala sem ves dolgi večer, vse do grenke polnoči . . .«

Siloma se je vzdignil v postelji in je strmel v noč.

»O Bog, daj jutra!« . . .

Ko je pogledal zjutraj skozi okno, je bilo nebo vedro in veselo, na kostanjih se je svetila rosa, potrkavala je narahlo od lista do lista. Zatisnil je oči in je dihal s polnimi požirki čisti, rezki zrak.

O mladost, o življenje!

Da bi ne bilo noči, te grenke polnoči, ko prihajajo v gosti uboge blodne duše, ob cesti ranjene! —

SPREMLJEVALEC

Greh je ležal težko na moji duši, težji od samega si-vega neba, ki je zamolklo tiščalo na zemljo.

»Saj nisi nikogar ubil!« me je tolažil izkušnjaveč.

Nikar!

Ogoljufano zaupanje, opljuvana ljubezen — kaj ni to uboj? Brezsrčen, zahrbtn uboj, hladno premišljen, po tihotapsko storjen?

Stala je pred menoj z rosnimi očmi.

»Kdaj se vrneš?«;

»Jutri . . . ali vsaj pojutrišnjem!«

Vedel pa sem v tistem trenutku., ob tistem zadnjem judeževem poljubu, da se ne vrnem več. Naskrivaj, strahopetno in mevžasto sem zavrgel njeno ljubezen, jo zavrgel brez usmiljenja, kakor da bi pljusnil kozarec vode v pesek. Vedel sem, da bo čakala, da bo ovenčala mojo izbo kakor za poročni dan. Cvetice bodo ovenele. Čez teden dni bo pisala, s tisto svojo ljubo šolsko, pokončno pisavo. Nobenega očkanja me bo v pismu, nobene žal besede, še prošnja komaj. Le vprašala bo, če morda nisem zdrav, ali če mi je morda perila zmanjkalo. Čez teden dni pride drugo pismo, natanko prvemu enako; še

potožila ne bo, da ji nisem odgovoril. Hkrati bo poslala sveženj perila in kravat, zraven pa še malo rozinovo potico, ki jo je bila spekla zame. Šele v tretjem pismu bo narahlo povedala, da se boji zame in bo vprašala, kod da hodim tako dolgo in če sem morda jezen nanjo. Tudi temu pismu ne bom odgovoril, jaz ne, ki imam načela . . . Da bi vsaj vzkriknila, vsaj naglas zajokala! . . . Za božič mi bo poslala smrekovo vejico z drevesca, na veji-ci bo pismo, ki ga ne bom odprl . . . Kaj ni to zavraten, brezčasten umor?

»Čemu se trapiš? Tako počno tudi drugi!«

Nikar, izkušnjavec! Tvoja beseda le pomeni, da ni ena sama žival na svetu! —

Kako se preлива po vsej tej široki cesti luža v lužo, greh v greh! Še za eno samo stopinjo ni več belega kamna! —

Sedel sem za mizo, ves čemerem, ker so se motale misli kakor muhe v pajčevini, črne in nemočne.

Okrenil sem se osoren.

»Čaja mi prinesi!«

Vedel sem, da nima ne čaja, ne ruma, ne cukra in da bi mi ga bila prinesla že zdavnaj, če bi bilo na svetu mo-goče.

Šla je molče.

Stresal me je srd, tisti ogabni srd, ki išče, kako da bi se izbrizgnil v zlato posodo. Zalučal sem pero ob tla, begal po izbi, oči razpaljene, kletev v srcu in v ustih.

Prinesla je skodelico čaja; blago in opojno jo zadišalo po vsej izbi, kakor po sami ljubezni, dobrote potni. Gledala me je naravnost s širokimi, svetlimi očmi in smehljala se je. Milost božja, da bi vsaj še enkrat videl ta smehljaj! »Prinesla sem ti!«

»Kod pa si beračila? Sama izpij . . . ne maram!« Še je stala na pragu, še se je smehljala.

»Pojdi!«

Roka se je vzdignila sama, da bi udarila po skodelici in po tistem smehljajočem obrazu, udarila s trdo pestjo.

»Pojdi!«

Šla je brez solze in brez besede. —

Spomini se vijo kvišku, gosti in črni kakor Kajnov dar, legajo na zemljo težki in neblagoslovljeni, da vene trava. Kam drži Kajnova pot? Naj gre kamorkoli, svojemu grehu ne uide. —

Cesta je bila pusta in blatna, od nizkega neba je začelo rostiti. Tu pa tam je zastrlela v meglo visoka črna jagred, molče očitajoč spomin ob grobu.

Spreletela me je grenka bridkost.

»Saj ta njiva ni bila zato zorana in obdelana, da bi jo do kraja prepregla osat in ljuljka pod mrkim nebom; zorana je bila, da bi rasla na nji žlahtna pšenica pod božjim soncem!«

Zaslišal sem za seboj korake, v blatu cmokajoče. Došel me je mlad fant. Ves premočen je bil in oškropljen,

tudi očitno truden, ker se je držal sključeno ter se pozibaval v bokih; toda oči so se mu smejale in iz rosnih lic jo sijala verna mladost.

»Kam pa?« sem ga vprašal.

»Ne daleč! Samo še tri ure hoda je . . . kvečjemu štiri!«

»Samo? Pa te nič ni strah?«

Zasmejal se je in se začudil.

»Čemu bi me bilo strah? Saj je lepa pot; po blatu hodi človek kakor po žametu!«

»Premočen si do kože, dežnika pa nimaš, še suknje ne!«

»Počemu bi mi dežnik in suknja? Naj lije; saj vem, da sije sonce nad temi oblaki!«

Zgrabilo me je za srce, sam ne vem kaj.

»Ali študiraš v mestu?«

»Študiram.«

»Kako se ti godi?«

»Dobro. Kadar nimam kruha, pomislim, da ga je zadosti na svetu in da ga dosežem nazadnje tudi sam.«

»Tako trdno veruješ, da ga dosežeš?«

»Pa če ga ne! Trdno bom zmerom veroval, da ga dosežem . . . in to je vseeno!«

»Blago ravnajo ljudje s teboj, da so ti dali tako vero!«

»Nič ne ravnajo blago z menoj! Že so me zmerjali in topli in v kot suvali! Pa kaj tisto! V kotu enega očesa je

vendarle nekaj prijaznosti. Vsi ljudje so ljubeznivi in vseh je človek vesel, če jih po svoje pogleda!«

»Ali ti nikoli niso delali krivice?«

»Kaj je krivica?«

»Ali ti sam še nikogar nisi žalil . . . tako žalil, da bi nosil greh s seboj, tisto malo kladivce poleg srca?«

Strmel je vame s sijajnimi očmi in ni razumel.

»Čemu da bi koga žalil? Kaj je greh?«

Takrat sem ga pogledal in sem ga spoznal. Njega bednega, samotnega, nikoli trudnega, nikoli omahujočega, zmerom vernega . . .

Kam greš? Kam se ti mudi? Ne zapusti me, ti moja mladost! Pri meni ostani, daj mi zaupanja, ljubezni mi daj! —

ČRTICE

Najbolj nemaren, najbolj zavržen človek na svetu je novelist. Grešil je, storil je hudodelstvo, mzkotno in zahrbtno, tako vsakdanje hudodelstvo namreč, da je naskrivoma zabodel in umoril človeka z buciko, namesto da bi ga bil v poštemem boju mahnil z mečem. Nato ne gre k spovedniku ne k sodniku, ne posuje si temena s pepelom, ne obleče meniške halje, temveč séde, v miru božjem ter napiše novelo. Po svetu hodi, pljuje poštemim ljudem strup na srce ter pravi, da »išče snovi«. Zveste, sinje oči, ki gledajo nanj, izdajalca, tako čisto in zaupljivo, kakor dvoje nebeških angelov — snov! Vdane ustnice, toplote in ljubezni polne, ki jih je cmokaje poljubil, ko je gledal izpod tihih vek v drugo stran — snov! Beseda, ki jo je bil nalašč tako uganil in postavil, da bi videl, kolikšna in kakšna bo ta bolečina v očeh in na licih — snov! Nič drugače ni: oče vseh novelistov je bil Judež Iškarijot.

Taka spoved je zelo prijetna, vedri dušo in boža srce ter poravna zamere; kesanje se izlije na papir ter odleti s papirjem — list z veje.

Kadar se zgodi po naključju, da se zabode bucika v njegov meziniec ter se prikaže kaplja krvi, prav drobce na kaplja krvi, stopi bled pred ogledalo. Tam stoji, ogleduje svoj nos in svoj meziniec, razmišlja svojo bolečino od vseh plati in se bridko cmeri. To se pravi, da študira svojo dušo. In ko to delo do dobrega opravi, se zaklene v svojo gajbico ter napiše novelo. —

Tako je bilo:

Okno sem imel tesno zastrto, v izbi je bil polmrak, pa vendar je bilo zatoхло in vroče, kakor more biti samo v tistih dunajskih predmestnih izbah, ki so nalašč ustvarjene za popotnike in za jetične ljudi. Vzduх, ta težki, mirni, je poln bolezni, poln žalosti, grenke nezadovoljnosti, nizkotnega, na srce bijočega sovraštva do vsega in vseh. Zunaj je sonce, tisto strašno sonce, ki se nikoli ne smeje, zato ker ne vidi zelenih poljan ne veselih obrazov, ne čuje žvrgolenja škrajncev ne petja otrok.

Papir je ležal pred menoj. Roka mi je bila potna in težka, duša mrtva. Že takrat nisem poznal več ne veselega fantovskega potrpljenja ne tihe moške vdanosti; skrb je grizla z rumenimi zobmi, brez nehanja in brez usmiljenja. In življenje mi je bilo kakor to sonce zunaj, zavito v prah in v črni dim trpljenja. Vzdiх ob večerni zarji preteklosti, trpek gnus ob sedanjosti, nizkoten obup ob misli na prihodnost. Skovikale so mi sove, sivi

kragulji so mi bili drugovi, moja želja pa je bila, da bi lovil pisane metulje ter jih natikal na bel papir.

Potrkal je na duri. Prikazal se je človek, tako visok in postaven, da je moral na pragu upogniti hrbet. Nekoliko starejši in sila močnejši je bil od mene, ali v pogledu svojih zvestih oči je bil mlajši, bolj otroški in bolj zaupljiv. In v vsej tej otroški zaupljivosti je bila tiha, brezdanja resnoba, kakor da bi pogledal človek iz čolna v jezero ter se prestrašil sam svoje podobe, v globočino izgubljene. Kozav je bil v lica, nosil je tenko brado, ki je bila takrat kuštrava in kočinasta, ter dolge, povešene brke.

Sedel je na zofo, sključil in sklonil mogočna pleča, uprl težke roke ob kolena.

»Daj, ti, posodi mi eno krono!«

Zasmejal sem se široko.

»Ene krone nimam. Pač pa . . . zares, tam doli v kleti imam polne skrinje cekinov. Zajemam jih kar s korcem, kadar mi zmanjka drobiža. Skrinje so velike. Zadnjič sem se bil pripognil pregloboko čez rob in toliko da nisem utonil v cekinih. Kaj misliš, da bi se gnal v tako nevarnost zaradi ene krone?«

Nasmehnil se je komaj z očmi.

»Pa mi daj vsaj eno cigareto!«

»Pravkar sem iskal po vseh štirih, da bi našel kaj ostankov pod mizo, pod zofo, pod skrinjo, pa ni bilo no-

benega. Išči še ti, da bo družčina! Zaukazal bom Štefki, da ne sme tako natanko pometati!»

Vstal je počasi, kakor je bil velik in silen. Takrat sem zapazil, da je bil oblečen kakor otrok, ki raste prehitro iz svojih obnošenih cunj. Suknjič mu je bil preozek in prekratek, močna zapestja so mu štrlela daleč iz rokavov, hlače so mu segale komaj do gležnjev.

»Če je tako, pa nikar nič ne zameri!»

Ko se je nerodno in tiho nasmehnil, sem zapazil še nekaj posebnega. Imel je čudno ploščate ustnice, brezkrvne in počez razpokane. Take ustnice so verno znamenje, da človek že dalj časa ni jedel, tri dni morda, kakor je pač natura in humor.

»Ali si lačen?»

»Ne rečem, da ne!»

»Koliko časa pa se postiš?»

»Ne vem natanko. Tri dni, mislim, če ni kaj dalj!»

Zbolelo me je v glavi, kakor da je bila tuja bolečina, vsa bledejša in strašnejša, potrkala na duri moje skrbi.

»Potrpi! Še zdajle, čez pol ure, bova jedla obadva, bova pila in kadila!»

Pogledal me je žalosten.

»Odkod?»

»Saj sem rekel, da imam v kleti skrinje cekinov!»

Šel sem v kuhinjo. Tam je stala Štefka, moja prava nevesta; pozdravila me je s čistimi očmi, tako vdanimi in

dobrotnimi, kakor so bile zmerom in kakor so, bogvedi, še nocoj ta večer.

»Glej, Štefka, tukaj imaš nekaj odveč!«

Stisnil sem ji uhanе; lepi zlati uhanі so bili.

»Nesi to hitro, kamor veš, nikar se nikjer ne mudi! Spotoma kupi mrzle pečenke, steklenico vina in cigaret! Če ti kaj ostane, prinesi še tisto!«

Pogledal sem jo prav od blizu, da bi videl, če je solza v očesu; ni je bilo. Šla je in še nasmehnila se je na pragu.

Ko se je vrnila, je nama pogrnila mizo. Prav narahlo so ji bila zardela lica; v očeh in na ustnicah je bil smehljaj; čist in jasen je sijal iz globoke radosti.

Nekaj ogabnega se je zganilo v meni.

»Čemu ta cukreni smehljaj? Ali se ji kar zdi, da bi uganjala plemenitost, razkazovala vdanost?«

»Ná, zdaj jej in pij!« sem osorno ukazal tovarišu.

Ko sva si segla v roko, sem se zasmel naglas.

»Pojedla in popila sva par uhanov, Štefkinih zlatih uhanov! Njeno poslednje bogastvo so bili. Ali so ti teknil?«

Videl sem, da je brizgnila beseda naravnost na srce.

In ko je šel, sem stopil k Štefki, ki mi je prišla naproti, tiha in topla. Ogabnost, ki je bila v meni, mi je segala do grla. Besede so bruhnile, da sam nisem vedel kdaj in kam.

»Was soll dies blöde Lächeln? Ich mag deine Gnade nicht, mag deine Güte nicht! . . . Mag deine Liebe nicht!«

Stala je pred menoj okamnela; tudi oči, te lepe, so strmele mrtve. —

Mučenec, največji med vsemi, kar jih je kdaj trpelo in umrlo zaradi lepote svojega srca, Ivan Grohar, ti spiš dolgo spanje. Dal bi skrinjo cekinov, da bi ti mogel reči le še eno samo zvesto besedo!

Štefka, kje si ti? Ali nič ne slišiš? — Kako dobro je, da je človek novelist! —

VEČERNI GOST

Časih pod večer pride k meni čuden gost. Ne vem, če zahaja tudi k drugim ljudem. Sedi kraj postelje ter pripoveduje stare zgodbe. Z umerjenim, zamolklim glasom govori; njegove zgodbe so brez umetnosti in brez laži; ničesar ne olepšuje, ničesar ne prikriva. In ne mudi se mu nikamor. Pozna je noč, na trepalnicah je dvoje kamnov, ali zaspati ni moči. Besede gostove kapljejo, bijejo na srce brez nehanja, počasi, težko. Zunaj ob oknu klokoče dežnica v žlebu.

Takih povesti, kakor jih pripoveduje moj večerni gost, ni mogoče napisati. Zdi se človeku, da je vse le ena sama beseda, od črke do črke enaka, tisočkrat drugače izrečena in zaobrnjena; ali da še beseda ni, temveč le en sam zvok. V sanjah preleti človek stoletje, preleti večnost v enem samem trenutku; vesoljnost bi pokril z dlanjo. Moj gost ravna narobe; trenutek razmakne v večnost, pedenj mu je vesoljnost. Kratko, pravijo, da je življenje. Moj gost pravi, da kratkoče in dolžine ni, da ni globine in višine, da časa in prostora ni. Po njegovem ni trenutek le večnosti odsev in klic, temveč je večnost sama. Treneš — pa si živel življenje, ki je bilo od vekomaj v tebi

in ki bo živel v tebi brez konca, nikoli pozabljeno in odpuščeno; življenje polno prevare, bolesi in greha. Zdelo se ti je, da si se bil omadeževal z eno samo mislijo, z enim samim pogledom, z eno kratko besedo. Gost ti razloži počasi in po vrsti, da si bil v tisti eni bežni misli nagrmadil grehov do neba. Prosiš milosti trepetajoč: »En sam pogled je bil!« — Odvrne ti: »Z mečem ubija junak, mevža s pogledom!« — Trenutek se preliva v trenutek, večnost v večnost; brez števila življenj si živel; za vsako posebej daj račun večernemu gostu, pravičnemu sodniku!

Mrzlo jesensko jutro je bilo; dežilo je v tenkih, poševnih curkih; na pesku med peronom in železniško progo so se nabirale sivkaste luže. Slonel sem ob odprtem oknu kupeja; v dežju in med lužami je stala Mimi. Zavita je bila v siv plašč, na glavi je imela sivo čepico, izpod katere se je vilo par premočnih kodrov preko čela prav do neprespanih, objokanih oči. Manjša in starejša se mi je zdela; lica drugače tako bela in polna, so bila zasinjela od mraza in orošena od dežja; ustnice so ji bile nekoliko nabrekli in zategnjene, kakor otroku, ki se vzbudi prezgodaj, čemerjen in na jok pripravljen.

Premražen sem bil; na obrvih in na brkih so se mi nabirale kaplje; vlaga zadušljive jesenske megle mi je silila skozi suknjo, skozi kožo prav do srca; tresel sem se

od hudobnosti in sovraštva, izpljunil bi bil besedo, spolzko in črno, komurkoli v obraz.

»Zdaj stoji tam in joka! Čez teden dni, — kaj čez teden dni, že danes ta dan se bo smejala! Bog vedi, če so resnične še te njene solze, če niso vodene in prazne kakor rosa, ki se meša z njimi! Nocoj, ko bo toplo v izbi in bo gorela svetilka na mizi, bo napol oblečena sedela na zofi, gola roka se bo prešuštno svetila iz polmraka. Na stolu se bo pozibaval fant kodrolasec, govoril bo sunkoma, z glasom presekanim in udušenim od poželenja. 'Kakšno življenje ste živeli, o! Kam ste zapravili svojo mladost, to najslajšo!' . . . Tristo vragov, kaj sem jo silil, da se mi obesi za suknjo, da roi bodi pusta družba v pustih samotih!«

Nekdo se je bil zadaj naslonil name; okrenil sem se ter ugledal plešastega starca, ki je buljil preko moje rame tja nekam na peron.

»Nikar ne silite vame!« sem grobo zakričal nadenj.

Umaknil se je, sedel na klop ter me pogledal mirno z rjavimi, dobrodušnimi očmi.

»Tudi drugače bi bili lahko povedali, da sem v nadlego . . . tudi drugače!«

Po peronu je z drobnimi koraki stopicala sesušena, sključena, po staroversko oblečena ženska, ki je venomer mahala z velikim belim robcem proti vozu.

»Ta dva se imata rada po staroversko!« sem rekel.

Do grla se mi je bilo vzdignilo sovraštvo, nikamor naperjeno, hkrati pa naperjeno zoper vse in vsakogar na svetu; zoper sive luže na pesku, zoper tisto zaljubljeno starko, zoper mladega, gladko obritega uradnika, ki je z važnim obrazom hodil po peronu ter se pozibaval v bokih.

Mimi je bila nagnila glavo; od čepice, že vse marogaste in potlačene, so se usule kaplje v pesek.

»Zakaj pa nisi bila vzela dežnika s seboj, da stojiš zdaj tam, kakor . . . !«

»Saj si rekel sam, da ga ni treba!«

»Ej vraga . . . kaj nimaš svoje pameti?«

Stopila je korak naprej; poizkušala se je nasmehniti z nabrekliimi ustnicami.

»Hast du mich nimmer lieb?« je vprašala potihoma.

Nikoli je nisem tako pristrčno ljubil kakor v tistem trenutku hudobnosti, izdajstva in skritega natolcevanja. Še njena predmestna nemščina mi je bila pesem, mila in sladka brez primere. Ob spolzkem, ostudnega, brezmernega izliva željnem sovraštvu, ki mi je gnalo v glavo omadeževane misli, na jezik besede skrunilke, je ključvalo na dnu srca očitanje, iz same vdane ljubezni porojeno, je govorilo tako razločno, da sem ga moral verno poslušati in da ga sovraštvo ni prevpilo.

»Stopi dol, poklekni prednjo, kar v lužo poklekni! Si-
jajno mladost si bil pogoltnil kar mimogrede za predjuž-
nik! Dušo si bil izpraznil do kaplje, kakor kozarec vina!«

Pet let je planilo mimo; ena sama pesem, napol pone-
vedoma v veseli družbi zapeta. Ti tam doli, v dežju in
med lužami, kaj gledaš za njimi s temi rosnimi očmi? Ne
bo jih več!

»Tja dol stopi! Poljubi ji premočeno krilo, posebej pa
ji še poljubi roko, to ubogo, ki te je bolj ljubila, kolikor
je kdaj ljubilo tvoje srce!«

Mimi je bila stopila čisto blizu, stala je tik pod meno;
ker je bila vzdignila glavo, ji je pršelo naravnost v lica in
pomežikavala je z očmi.

»Čez mesec dni!« je rekla.

Njene zbegane oči so rekle: »Nikoli več!«

»Čez mesec dni!« sem odgovoril.

Moja skrita misel, nesrečnica, je rekla: »Nikoli več!«

Vlak se je bil sunkoma premaknil, voz je butil ob voz.
Mimi je stopila naglo, poizkušala je, da bi prišla za klju-
ko, njen obraz je bil nenadoma ves zabuhel in spačen od
groze.

»Ti . . . !«

Povedati je hotela besedo, še gorko od srčne krvi. Ni-
koli je nisem slišal. Tam daleč nekje v jesenski megli je
stala ženska, v sivi plašč zavita, ustnice zatekle, oči mot-
ne od strahu in od solz. —

Prijatelj, nehaj! Večerni gost ti moj, povej mi zgodbo brez sramote greha! — Ali črno senco ima še ta cvetoča jablana, ima jo še ta nebogljen bilka na loki. —

POGLED IZ ŠKATLICE

Novelist, nečimrnež, posuj si teme s pepelom! Z zlagano bolestjo, ki ti je slast, brskaš po svojih spominih in spominčkih. Ob ženski, ki si jo goljufal, se razjokaš; ne zaradi nje, temveč zaradi svojega ganljivega kesanja. Mladost — »oj, kam si šla?« — zalivaš s solzami, da bi ne usahnila; bilo bi je škoda. V škatlici živiš in v škatlico gledaš. Udari ti žila za pestjo — »smrt, tovarišica bela, stojiš mi ob rami!« Sam in edini si v škatlici, toliko da ima ogledalo še prostora.

Odpahni pokrov, ozri se s strahopetnimi očmi!

Tam je vesoljnost, kakor jo moreš videti in objeti s tem očesom človeškim. Buljiš, trepečeš od osuplosti in groze.

Narodi gredo svojo silno pot. Tako mogočna je senca, ki gre pred njim, da zastira samo nebeško sonce. Že razločiš obraze, čuješ glasove. Kdo je bil izklesal te obraze? Ne Bog! Bledi so do ustnic, oči strme in silijo iz jam, na voščenem čelu so krvave kaplje. Upognjeni so, pleča kipe, pesti se stiskajo v krču, prsi hropé. Odkod ta glas? Ne božji ni ne človeški, živalski je. Ni v njem sovraštva ne srda, še bridkosti ne — brezbesedno, iz globočine

zemlje izruvano tuljenje po krvi. — Zapri pokrov! Mir je v škatlici; toliko da ga narahlo razziblje prijetna bolečnica, drobno veseljče.

Jezero počiva pod vročim opoldanskim soncem, zablešči se komaj srebrna luskin. V drevoredu je senca, nepremična in tiha; široko vejevje se ne gane. Ona hodi naglo, z drobnimi, lahkimi koraki, toliko da se dotika tal. Gleda naravnost predse, na peščeno pot, sklonjena je pod težo kostanjevih las.

»Nekoč sem mislila — takrat sem bila še mlada v svojih mislih —, da so umetniki boljši ljudje od drugih, da so najboljši na svetu. Vidi v dušo vsem, pozna jih od rojstva do smrti, sovraži in ljubi z njimi, joka se z njimi in smeje; bolj široke so njegove oči, bolj globoko je njegovo srce, spoznanje ga izčisti in poviša. In vse to ni res! Umetnik je v svojem nehanju nizkotnejši od najbolj zapitega konjskega hlapca. Spoznanje, kolikor ga je bil zadobil, ga je potrdilo in izmojstrilo v hinavščini. Lagati zna, zato ker ve, kdaj da je laž verjetna, koristna in lepa. Zna se pretvarjati, zato ker ve, kakšno lice da je najprijetnejše ob taki uri in ob takem vremenu. In trpljenje bližnjega mu je vsakdanji kruh . . .«

»Ti sinjeoki otrok moj —«

»Trpljenje bližnjega mu je vsakdanji kruh, mu je fraza, ki ga napoji z vinom in ovenča z glorio. Jaz sem ta sinjeoki otrok tvoj. Pa vendar veš, da si me še snoči go-

ljufal . . . In da bi me konjski hlapec poklical po imenu, ne s tako vegasto in priskutno besedo.«

Stopil je korak naprej, naglo in trdo, s sključenim hrbtom. Gledala je nanj, obrvi strnjene, ustne stisnjene. Okrenil se je sunkoma, zamahnil je.

»Saj je vse res!«

»Vedela sem, da je res!«

»Res je! Snoči sem te goljufal in te bom še! Praviš, da je umetnik nizkotnejši od najbolj zapitega konjskega hlapca. Seveda je! Kolikor več vode lije v vodnjak toliko bolj je poln. Rajši bi me bila postavila poleg osata; ni prav nič nizkoten, raste na kamnu.«

»Najhujše je, da umetnik ne pozna usmiljenja, razen do sebe!«

Sladko mu je zaključalo v srcu.

»Če govori o usmiljenju . . .«

Pogledal jo je od blizu s svojimi rjavimi očmi, kalnimi od solz. Ustne so mu za hip vztrepetale.

»Saj ni to . . . ni tako . . .«:

Beseda se mu je zatikala, glas mu je bil zamolkel in hripav. »Ali če ukažeš, pa bodi tako! Nič takih besed, ki bi švrkale po licu in po srcu. Roko mi daj, saj si me časih rada imela . . .«

Ozrl se je naglo v stran, trepetajoča njegova desnica je iskala strahoma njene roke.

Ona se je naslonila na kamnito steno, na tisto, ki stoji visoko kraj jezera in na kateri je podoba Matere božje. Skrila je obraz ter zajokala, da se je tresel gibki život.

Tenek nasmeh, kakor od srebrne luskinе z jezera poslan, mu je vzdiginil zgornjo ustnico! Stopil je k nji, razstrl ji mokre roke ter jo poljubil, toplo in dolgo. —

Odpahni pokrov, novelist! Ozri se z očmi, kalnimi od nesramnih solz, zastrmi z ustnicami, razpokanimi od prešuštnih poljubov!

Kdo je še tam, kaj je tam, kjer so stali nekoč narodi tega sveta? — Kaj se je godilo, ko si spal svoje nečimrno spanje, zaklenjen v škatlico? Prilezi, poglej, artist, ki ti je bilo zoprno življenje, zato ker nisi živel!

Ti nisi mogel živeti enega samega življenja, si objokaval rahel udarec, ki je bil utripljaju življenja podoben, si v nizkotni zavisti pljuval na resnično in lepo življenje drugih — glej tam, tisočkrat tisočero jih leži poteptanih! Velikih življenj, ki so s silnimi rokami segala do nebes; tihih življenj, ki so s šepetanjem svojega srca segala do Boga. Na tleh! Pod konjskimi kopiti! Pod železnimi kolesi! Tako gredo narodi svojo pot.

Še malo poglej; še malo pomisli! Ni treba še, artist, da bi se zaklenil v svojo škatlico!

Premisli: odkod je bilo, čemu je bilo? Če niso tvoje oči že čisto lene in kalne zaradi ogledala, premisli: kod in

kam in kako zoper to vesoljno krivico, zoper to vesoljno smrt?

Kadar opraviš to premišljevanje, razbij ogledalo, zakleni škatlico enkrat za vselej, da ne segniješ v nji.

Če si preslab v teh časih strahote, moči in boja, se zakleni ter segnij; nič te ne bo škoda. —

SAMOTEN POGOVOR

Zdaj spim v kamrici, ki je tako tesna, da še najtišja misel ne more ven. Komaj ležem, pridejo po prstih, one od sinoči in od predsinoči in iz zdavnih časov, tudi take, ki bi jih podnevi ne spoznal. Name čakajo v tej kamrici tihe, nevidne, breztelesne; vsaka noč jih znova rodi. Ko se gnetejo v tesnem prostoru, pod nizkim poševnim stropom, so vse tako blede, sušičave in srepolke, kakor otroci v zavrženem predmestju. Grozota je, da govore ti otroci popolnoma dozorelo, drzno modro, z nesramno, široko brezobzirnostjo. Razgalijo človeka, da ga je bolj sram pred seboj, nego da bi stal pred oči-vidnim svetom.

Vsaka dogodka zadobi ogromne, spačene oblike, svoje prav posebno lice, kakor ga podnevi pod visokim nebom ni imela. Beseda, ki si jo bil izustil mimogrede in brez hudega, se povrne, udari na uho silna in strašna, ti razodene, da se da tudi ubijati mimogrede in brez hudega.

Pogled je čudovito izbistren. Vidi stvari in obraze, ki jih ni utelešenih nikjer; in vendar je vse tako neusmiljeno resnično, kakor je resnično kesanje. Kar je bilo, kar je

in bo, je eno. Med grobo opoldansko telesnostjo in med meglami polnočnih sanj ni plota več. Smrti ni, pozabljenja ne. Mukoma bije srce pod težo spominov in slutenj.

Ob taki noči je stopil v mojo tesno kamrico moj oče. Pozno je že bilo; na mizici kraj postelje je gorela sveča z dolgim plamenom, poleg sveče je stala prazna skodelica; malo prej sem pil močen čaj, da bi mislil in sanjal drugam.

Oče je stopil čez prag s tihim korakom, nekoliko upognjen, kakor je hodil ponavadi. Oblečen je bil v preohlapno, zelo ogoljeno rjavo suknjo, na glavi je imel obnošen črn klobuk s povešenimi krajci. Ozrl se je malomarno po kamrici, s tistim tihim, nekoliko zasmehljivim pogledom, ki sem ga poznal. Zame se ni zmenil. Položil je klobuk na posteljo, privzdignil suknjo ter sedel na stol kraj mizice, tako da mu je svetila sveča naravnost v obraz.

Ta obraz je bil okrogel, droben, ves zgrbljen, sivkasto blede polti. Košati brki so bili že močno osiveli; lasje, skrbno z visokega čela počesani, so bili še čisto kostanjevi. Ko je sedel, me je pogledal smehljaje. Živ in trd je bil pogled teh rjavih oči, globoko je segel, ni prizanašal. Brki so se narahlo tresli ob na pol ljubeznivem, na pol porogljivem nasmešku.

V tistem trenutku, ko se je prikazal v kamrici, nisem bil kar nič osupel; ni mi šinilo kraj misli, da je umrl oče pred štirimi meseci in da leži globoko pod zmrzlo prstjo in snegom daleč, sam in pozabljen. Videl sem ga, kakor je sedel pred menoj, nekoliko sklonjen, roke na kolenih; kakor me je gledal z živimi, svetlimi očmi, se mi smehljaj v dušo. In bal sem se ga. Tako se boji otrok, ki ve, da je z grehi obložen in da jih ne more skriti.

»Tukaj torej zdaj stanuješ!« je rekel počasi. »Čisto prijazna kamrica je!«

V očeh sem bral še nadalje: »Nikoli nisem take imel!« In žgoč sram mi je planil v lica.

»Kako pa drugače živiš? Kaj počneš?« me je izpraševal. Ves čas ni izginil z njegovih brk tisti strašni smehljaj. Vedel sem, da bi bilo nespametno vsako olepšavanje in opravičevanje, da so vse moje ničvrednosti že napisane na mojem čelu, brez pomanjkljivosti in pomot. Spovednik je čakal, govoriti je bilo treba, vse povedati . . . , poklicati pred sodnika svoje skrite misli, da se izpovedo brez laži in hinavščine. Nekaka grenka upornost me je obšla in nasmehnil sem se, da razodenem najpoprej tisti svoj greh, ki mi je najtežje ležal na duši, da ga še pretiram, če bi bilo mogoče.

»Saj ste jo poznali. Sami ste videli tiste njene vdane oči, polne dobrote in ljubezni. Če bi sam angel prišel iz nebes, ne bi mogel imeti drugačnih oči. Kadar se spom-

nim nanje, mi gre dvoje sinjih, jeklenih nožev skozi srce, da se prikaže kri . . .«

Oče me je poslušal začuden, nato je odmahnil z roko.

»Ne kvasi! Nisem prišel, da bi poslušal tvoje malo-pridne kvante . . . Vprašal sem te, kako se ti drugače godi in kaj da počneš. Saj venomer pač ne ležiš v tejle kamrici?«

Gledal sem ga, nisem ga razumel.

»Mislim namreč . . . v teh časih . . .«

Molčal sem; mraz se mi je prelil po udih, segel mi je na ustne, v lica. Oče je naslonil glavo ob dlani, gledal je v tla, govoril je tiho, da sem ga komaj slišal.

»Štirideset let bo zdaj tega, ko sem bil v tvoji dobi; ti pa si že star. Takrat smo budili Slovenijo in smo jo vzbudili. Mladi smo bili pač in smo mislili, da bo prav. Za koga pač smo jo budili?«

Zavzdihnil je, pomislil. Nenadoma je vzdignil glavo in se mi je naravnost mežikaje nasmehnil.

»To so pač spomini, prav tako nepotrebni in neslani kakor tvoje kvante. Gnala me je edinole radovednost, da te vidim zdaj, ko se je svet tako prečudno spremenil in razveličil, da režejo pritlikavci z glavami oblake in da bi se človek iz naših dni že mušici ognil. Zdelo se mi je, da te zalotim v postelji, v tesni kamrici, prazno skodelico poleg . . . , v mislih pa kvante, vesele in žalostne in vse tako drobčkene, da jih gre na tisoč v perišče. In res sem

te zalotil tako majhnega in nebogljenega, kakor si bil, tako skritega v kamrici, tako zamaknjenega v svojo srčno bolehavost, kakor si bil . . . Nič te nikar ne bodi sram: preromal sem dolgo pot nocoj, pogledal sem marsikam in rečem ti, da imaš tovarišijo veliko . . .«

V stal je ter segel po klobuk.

»Kaj je storiti?« sem planil.

Na pragu se je okrenil; zlovoljen in porogljiv je bil njegov smehljaj.

»Odeni se do vratu in si naroči drugo skodelico čaja . . . in misli cmokaje na tiste angelske oči! Vse drugo bo že Bog ravnal!«

Slišal sem na hodniku in še na stopnicah njegove drsajoče korake; večna vrata so se ropotaje zaloputnila.

MRAVLJINCI

Troje črnih mravljincev je vleklo po strmi rebri velik hlod, suho stebelce. Težko je bilo delo, da nikoli takega; vsi trije so bili zasopli in potni, omahovali so že, spotikali se in padali, nikomur med njimi pa ni prišlo kraj misli, da bi se vdal. Sonce je pripekalo z neugnano silo, palilo im sušilo je prostrane gozdove, da so debela razpokana in brezkrvna klonila k tlom; s svetlimi sekirami, jeklenimi žarki je sekalo brezna v golo ilovico.

Eden teh mravljincev je bil po svojem poklicu medicinec, drugi je bil jurist, tretji filozof. Vsi trije so bili zelo kratkovidni in so nosili naočnike. Jurist je vlekel spredaj in je klel brez nehanja, posebno grdo in neznano še tedaj, kadar mu je spodrknilo kraj brezna, da je trepetaje in cepetaje obvisel na hlodu.

»Ne delaj krivice, negodnik!« ga je učil filozof. »Kaj ne spoznaš, da te je rešilo to breme, ki ga kolneš?«

Medicinec je počival zadaj, počasi in umerjeno; tako je treba opraviti dolžnost. Ker se je bil močno udaril na sprednje koleno, si je časih z rane otepel prah; obvezati pa se ni utegnil. Sredi med obema se je pod hlodom

potil filozof, klonil je težko glavo, sopel naglas, ravnal si naočnike; ali vdano je nosil, kar si je bil rade volje natovoril.

Dospeli so do ogromne skale, ki je bela in gladka pač sto klafter na visoko strmela proti vročemu nebu. Zdelo se je vsem trem učenjakom, da so že hodili nekoč po tisti poti, ali da take skale še ni bilo tam. Posedli so v njeno senco, da bi si oddahnili ter da bi stvar razbistrili.

Filozof si je z zelenim robcem otrl rosno čelo in je rekel:

»So na svetu prikazni, ki jih nobena modrost ne razmodri. Misliš, da si posegel z duhom svojim v zadnje globočine vseh skrivnosti, pa ti udari naravnost v lice groba telesnost, o kateri se ti nikoli sanjalo ni, tako da ne veš, kaj da bi z njo in kam. Iz tisočletij trepetajočega spoznavanja smo si izcedili pičlo merico pravega spoznanja in smo se prevzeli; naša pismarska ošabnost nam pravi, da smo najpopolnejša bitja na svetu in da nam je vse vesoljno stvarstvo dodeljeno za hlapca; ali ni je ure, da bi se ta hlapec ne spuntal ter nas poučil s trdo pestjo, da smo prah v prahu. Čigava roka je izpulila iz zemlje ali, treščila z neba to ogromno skalo, ki nam je zastražila pot?«

Medicinec je bil takih misli:

»Vsako bitje je zabubano v svojo bubo; naj nikar ne škili skozi špranje, naj ne sili ven! Spoznaj do jedra, kar

ti je dosegljivo; tisto, kar je v tvoji bubi! Odveč je vsako modrovanje, ki pleza čez plot. Ta skala, na primer, je tukaj. Ne vprašam, odkod da je, temveč vprašam, koliko bi se dalo iz nje izdolbsti blagra za našo bubo!»

Jurist je zaklel:

»Hudiča! Jaz ne vprašam, odkod da je ta skala; in tudi ne vprašam, kakšna da je. Edinole vprašam, kako da se ji ognemo, ali kako da jo preplezamo!»

Zmenili so se tako in so tudi storili: filozof naj varuje hlod, medicinec naj se napoti na levo stran, jurist na desno, zato da raziščeta steze in ceste, če vodi katera po ravnem krog skale.

Filozof se je truden naslonil ob hlod in je zadremal. Vzdramil se je, ko sta se vrnila tovariša; in takrat so vsi trije tako silno obstrmeli, da ni bilo besede iz nobenih ust. Medicinec, ki se je bil napotil na levo stran, se je vrnil od desne, jurist pa od leve; in srečala se nista bila nikjer. Bilo je očitno, da je bila skala na globoko izpodkopana ter da se je vilo in križalo pod njo in krog nje brez števila rovov, jarkov in zasek. Iz osuplosti se je prvi prebudil filozof.

»Znano je, da je obzorje na višini razsežnejše nego v jami. Splezajmo na vrh te novo rojene skale ter se razglejmo, kam da smo bili zašli in kje da so pota!»

V zdignili so hlod, prislonili ga ob skalo. Z veliko težavo so ga spravili kvišku, zibal se je in majal, ker je bila

skala kakor brušena. Filozof in medicinec sta plezala oprezno, zlagoma, jurist pa je na slepo hitel naprej, prihitel do kraja, ko sta bila onadva šele na polpoti. Hlod se je hudo zazibal, toliko da se ni prekolebnil.

»Izpusti! Skoči na skalo!«

»Kako bi skočil? Spustita se vidva malo nizdol, da se hlod ustanovi!«

»Kakšen vrag pa te je gnal do vrha?«

Previdno je podrsaval jurist nazaj, pridrsal do roba skale, iztegnil zadnjo nogo ter jo urno odmaknil.

»Preklete je vroča! Saj gori!«

Na golini, gladki in beli, so se pojoč odbijali sončni žarki, bila je v živem plamenu. Mukoma sopihaje so se skobacali nanjo vsi trije; poskakovali so in poplesavali, ko so vlekli za seboj težki hlod; privlekli so ga ter trudni posedli nanj. Opečene so jim bile noge, zlovoljni so bili in potrti.

»Čemu vse to, milost nebeška, čemu naše delo, naša skrb?« je zavzdihnil filozof. »Čemu vlačimo križem po goščavah in goljavah ta nerodni hlod? Zdi se mi, da blodimo v sanjah, kakor od sonca omamljeni; da smo podobni uróčnim siromakom, ki se ravnaajo brez volje po neznanih jim ukazih.«

Jurist se je zasmeljal.

»Kdo te sili? Kdo ti ukazuje? Kdo ti brani, da zgrabiš ta hlod, ga suneš v globočino ter se napotiš svoboden, kamor te je želja?«

»Suni ti! Suni, modrijan!,

Juriist je vstal, stopil je sem, stopil tja, nato je počenil ter umolknil.

Bridko se je nasmehnil filozof.

»Kaj pomaga besedna ošabnost, če je srce zaslužnjeno! Od vsega začetka že smo vlekli ta nepotrební hlod in vlekli ga bomo do konca dni. In kadar nas ne bo več, ga bodo vlekli naši otroci in vnuki. Morda ni to nehanje čisto nepotrebno, morda ni popolnoma brezsmiselno; ali poglavitno je, da mi sami ne poznamo ne potrebe ne smisla, da smo v neki nevidni roki prav tisto, kar je v naših rokah ta hlod. Zazdelo se mi je časih, ko sem bedel, da vidim sence teh višjih moči, ki gnetejo našo uso-do po svoji previdnosti. Glasovi so in so prikazni, ki jih še ni v besedišču naše učenosti, v tem besedišču, ki pravi hlođu hlod in ne pove, čemu da ga vlačimo in kam. Še danes ta dan sem videl daleč nad gozdovi orjaške sence, ki so z rokami razmikale oblake, da so tuleč bežali pod obzorje.«

Medicinec ga je pogledal strogo in prezirljivo.

»Klepetulje pripovedujejo zjutraj svoje sanje; plašé se jih otroci. Pokaži mi s prstom tiste višje moči, zato da jih spoznam ter jih molim!«

Tedaj je planil vihar iz višave, udaril črn in grmeč iz tišine, vse namah, da nobeno oko ni razločilo ne kaj ne odkod. Nekaj silnega se je prevalilo pod soncem od obzorja do obzorja. Skala je zapela zamolklo kakor napeta struna, švignila je navis ter utonila v plamenih.

VEČERNE SENCE

Zmerom sem jih ljubil; zdaj, ko se bližajo, me je strah. Oko ne vidi, uho ne čuje, še srce ne sluti; nenadoma, sredi veselega smeha — glej, večer!

Šel sem pred zdavnimi leti iz Ljubljane na Vrhniko, tisto pot, ki sem jo premeril tisočkrat. Lepo spomladansko jutro je bilo; ko mi je toplo sonce pozdravilo lica, je seglo tudi v moje srce in je popilo vse skrbi.

Ker se mi ni mudilo, sem legel pod jablan ob cesti in sem bral Shakespeara; ne vem, katera drama je bila; toliko vem, da me je vsega prevzela nepoznana im čezurna lepota, da me je nasitila in napojila in da mi je že sijalo v obraz vroče opoldansko sonce, ko sem vstal.

Omamljen, ves v sanjah, sem šel dalje po beli cesarski cesti in sem prišel do tiste krčme, ki se mi je popotniku vselej tako prijazno nasmehnila izza topolov. V tisti krčmi pa je bilo takrat lepo in mlado dekle. Ne spominjam se več, kako ji je bilo ime, kje da je zdaj in kako živi; le ljubeznivega, veselega obraza se spominjam, čistih oči in sončnega smehljaja. Meni je bilo takrat šestnajst let; nikoli še nisem bil poljubil ženske, niti v sanjah. Ker pa sem bil omamljen sam od svoje mladosti, od son-

ca, od čaše vina in od lepih misli, sem kakor ponevedoma objel dekleta okrog pasu im sem jo toplo stisnil k sebi. Še v tistem hipu mi je roka omahnila in od srama mi je šinila vsa kri v obraz. Ona se je veselo zasmejala, za vroč trenutek sem čutil njene ustnice na svojih.

Šel sem dalje kakor blagoslovljen romar, tako srečen in v srcu vriskajoč. Ob tisti lepi uri sem prvikrat ugledal podobo, ki sem jo videl kasneje še mnogokdaj, ali tako sončne in jasne nikoli več: voz je švignil mimo mojih oči, v vozu je sedela ženska, kakor bi je ne videl lepše v samih nebeških sanjah; sonce se je lesketalo v zlatih laseh, sijalo je na beli slamnik, na belo bluzo, na belo žarečalica; kakor se je podoba prikazala, tako je bliskoma ugasnila, izginila — svetloba v svetlobo. Kadar sem jo videl v poznejših letih, me je bilo strah in umaknil sem se prav do jarka: »Tako si šla, mladost, tako si mi pobegnila, sreča, brez pozdrava in blagoslova!« Takrat pa sem gledal za njo z veselimi očmi: »Hiti, jadrno hiti, prihodnost moja, pa te dojdem s temi mladimi nogami!« . . .

Ni se še prikazala bela Sveta Trojica na holmu, ko sem se ozrl ves osupel po mračni pokrajini. Kdaj so bile prišle sence in odkod, kdaj je bil ugasnil dan? Tiho in nevidno je bila noč popila dan in svetlobo njegovo; tiho in nevidno so bile legle sence na moje srce ter so zagrnile mladost, srečo in zaupanje.

Saj ne tam za gorami v veselem soncu: pred menoj v tišini in grozoti noči je pravo moje življenje; tam so črne skrbi, je prezgodnja utrujenost, je rano spoznanje, iz ponižanja in trpljenja porojeno. In vse, kar je bilo lepega od zore do mraka, vse je le spomin, ali so morda le sanje, ki jih je Bog poslal za tolažbo — objokanemu otroku ropotuljo.

Tako težak mi je bil korak, kakor da sem bil ves dan hodil tisto pot, ki je tri ure hoda. Videl sem že vse, kakor je v resnici bilo: najdražji obraz razglovan od skrbi, najmilejše oči objokane, najblažje ustnice trepetajoče od pritajenega ihtenja . . .

Zmerom sem ljubil večerne sence; kadar so mi v lica dahnilo, me je bilo strah. Gledal sem v dan nazaj vse do jutra in težko se mi je storilo pri srcu. Kaj ni bilo na tej kratki poti veliko luči, veliko lepote, veliko sladkosti — in vse to ugašeno, kakor potopljeno v črno močvirje? Če je mogoče, da se tako zgodi, če je grenak in trpek celo spomin sam: ali je bila vsa tista lepota zlagana, vsa tista sladkost le opojna prevara, tista luč le dimast plamen iz noči? Ali so le sence resnične in večne in je vse drugo le gola domišljija, le samoopajanje?

Zdaj se bližajo večerne sence in v mojem srcu šepeče na vsa tisočera vprašanja tisti odgovor, ki se ga v svoji malodušnosti najbolj bojim: resničnost in večnost je tema, je vesoljna luč. In vse, kar je bilo lepega od prvih

otročkih let pa do teh zadnjih senc, vse je bila gola domišljija, pusta samoprevara.

Strašna je noč, kadar stopa iz doline s tihimi koraki; strašnejša je ta hladna praznota v srcu . . . Da bi že prišla noč, z njo mir in tišina!

MOJE IZBE

Spominjam se na svoje izbe s toliko prisrčnostjo, kakor na svoje prijateljice in ljubice. Na vas, ljubice, se spominjam zdaj, ko se poslavljam od poslednje. Komaj da si upam še pogledati na mizo, na stol, na stene; težko mi je srce, da se Bog usmili.

Jaz sem človek tiste stare sorte, na grudo prikovan, v dom zamaknjen. Kadar se kmet poslovi, mu je pri duši, da ga vklenjenega ženo žandarji skozi vas; ponižan je, brez moči in brez upanja. Rad bi se ozrl, rad bi vsaj še s pogledom pobožal svoj beli dom, pa ga je sram.

Na mnogotere duri sem potrkal, mnogotero ljubeznivih prijateljic je postiljalo popotniku. In na vsako posebej se spominjam s smehljajem in s pritajenim vzdihom. Zakaj več kakor prijateljica in več kakor sama ljubica je človeku gola stena, na katero je v samotnih urah pisal svoje tihe misli, tiste, ki jih drugače ni razodel nikomur.

Iz daljne davnine me šepetaje pozdravljajo otroške sanje, prve boleti, ne razločne, jecljajoče misli, zgodnja upanja, prezgodnja razočaranja. Siromašna izba je, kakor od solz oškropljena; toda srce bi se mi paralo od radosti in ganotja, če bi zdaj prestopil njen prag. Vem, da

so vse te gole, vlažne stene od vrha do tal popisane z gorečimi besedami, ki bi ostale, če se okruži ves omet, in ki bi jih ne izbrisalo niti živo apno. V začrneli strop so strmele oči, ki so bile takrat še jasne in široko odprte, še neskalsene od spoznanja. Njih čisti pogled je še tam, svetel in neomadeževan kakor blagoslovljena svetinja. Besede šepečejo, že govore naglas, jokajo in vriskajo; vzdihne slišim, pod odejo pritajene, obraz vidim in na njem smehljaj, še rosen od komaj posušениh solz. Mladost je sloka in bela vstala od smrti, ovenčana z glorio dolgih in strašnih dni, ki jim je bila mati.

Mlad študent je romal po svetu, od postaje do postaje. Malokatera teh postaj je bila vesela, malo je bilo sonca, še manj prijaznosti, ljubezni skoraj nič. Ali te mračne, zatohle izbe, vse polne strupa in trohnobe, kletev in solza, žive v spominu kakor sami blagoslovljeni hrami čiste radosti, prešernih sanj in brezkončnega upanja. Če bi bile te stene oškropljene z gnusom in trpljenjem od vrha do tal, napisal sem bil nanje, kar je bilo najbolj skritega, najlepšega, najzvestejšega v mojem srcu; in to je ostalo. Kletev odnese veter, solza se posuši na trepalnicah; žlahtna beseda, izgovorjena šepetaje, ostane večno. Grem po ulici, pa se mi zazdi, da me je poklical, povabil iz temne veže prijateljski glas. »Kaj si že čisto pozabil name? Stopi na prag, pozdravi z besedo vsaj!« Kos življenja je shranjen tam, bo shranjen na vekomaj; kdor-

koli bo tam spal, se bo vzdramil ponoči ter bo slišal besede, ki jih bo razumelo njegovo srce.

Tebi, moja dunajska izba, med vsemi najlepši pozdrav! Vsaka rdeča roža na stenah, na stropu je kakor vroča misel, nikoli in nikomur povedana. Že so bile moje oči na stežaj odprte, zamaknjene so gledale v strahoto, ki ji pravijo človeško življenje; že je bilo srce omažeževano in ranjeno, je pilo iz keliha, ki pravijo, da je posoda ljubezni; že je bila duša okusila bolešno slast ponosa, opojni greh častihlepnosti, grenkobo razočaranja. Za fantómi so se lovile sanje, same fantóm; do zvezd in preko njih so letele misli na slahotnih perutih; in so padale utrujene v potrto in obup. Kdo je takrat štel moje korake, kdo je videl moje skrčene pesti, moje solze? Kdo je gledal moj od bolečine in srda spačeni obraz, kdo poslušal sladke in strašne, pobožno proseče in bogokletne besede, kakor jih srce govori le takrat, kadar občuti, da je zaklenjeno samo vase? In kdo je bil priča najvišji radosti in najčistejši ljubezni, vseobsežni, toliki, da bi jo bilo pred svetom sram? — Še enkrat bi te rad videl, ti ljuba prijateljica moja, z enim samim pogledom bi te še rad pobožal! Kadar se spomnim nate, vem, da jasnejše zasijejo tvoje stene, da se narahlo zganejo rdeče rože. Miza, kjer sem pisal, še diši po čaju in po cigaretah; kdor sedi za njo, vzdigne glavo, posluša, zastrmi zamišljen v najtišje globočine svoje duše. »Tu-

kaj je živel človek!« In brat neznanec pozdravi tiho brata neznanca . . .

Moje izbe niso bile domovi, postaje so bile. Dom je popotniku samo eden. Nanj mislim zdaj, ko se truden in do kraja vdan poslavljam od poslednje postaje. Srce občuti na svojem nezmotljivem dnu, da je poslednja. Pozno je pod noč, težko, da bi bile duri še kje odprte. Veselo pozdravljena, hvaležno blagoslovljena, zadnja prijateljica! Dolgo in težko bom spal, hudo bom sanjal; toda spal bom doma.

OB SELITVI

Sedem dolgih let, Evstahij, si živel v paradižu! Kaj ni dovolj? Čemu so ti oči tako motne in zakrvavele, kakor da bi se komaj ustavljale solzam! Čemu se ti tresejo roke in ne vedo zbegane, kam bi posegle? Čemu se ti duša zvija, stiska in krči, kakor ptič v pesti? Sedem let, Evstahij — kaj ni dovolj?

»Ni dovolj! Saj ni bilo sedem let, saj je le ena sama ura, ta zadnja in edina! Slepec sem blodil po paradižu; zdaj, ko stojim pred vrati, sem spregledal; gorje mi!« —

Evstahij se je selil, ker ga je bila višja gosposka na lepem premestila drugam; zoper tak ukaz ne zaleže ne beseda ne vzdih. Pospravljal je svoje stvari že tretji dan, pospraviti jih nikakor ni mogel; podoben je bil kmetu, ki stoji brez pameti pred svojo gorečo bajto, ne ve kaj bi in ruje z golimi rokami žeblje iz zida.

Na pot, Evstahij, na pot!

»Saj je še časa v izobilici! Kaj ne vidiš, da sem bil pobral in povezal smeti, na dragocenosti pa čisto pozabil? Koliko je še skrbi, koliko opravila, moj Bog!«

Nikoli, Evstahij, ne vzameš paradiža s seboj! Nikoli, pa če natovoriš zvrhoma vse vozove in samokolnice tega sveta! —

Debeli Evstahij je sopel težko in pot mu je lil curkoma po razpaljenih licih. Zdelo se mu je, da ima skrbi in opravila preko glave, begal je tod in ondod, govoril s tem, kričal nad onim, do joka mu je šlo, opravil pa ni ničesar; kar je prijel, mu je skliznilo na tla. Dušo mu je bila prevzela in omamila brezumna, otroška misel, ki se je sam ni prav zavedel: da bi zares vzal s seboj paradiž in njegovo čudežno lepoto, vseh sedem let, kakor so bila, vsak sončni trenutek posebej, vsako stvarco, najmanjšo in najskromnejšo, na kateri je bil napisan svetel spomin. In spomini so bili napisani povsod, kamorkoli se je ozrl. Od vseh strani ga je klicalo, mu je očitalo: »To so tiste ure, ki si jih živel brez spoznanja in brez hvaležnosti! Nesrečnež, pil si duškoma, pa nisi pomislil, da je v zlatem kelihu žlahtno vino; zdaj sreblji dežnico izpod kapa! To so tvoji prijatelji, ki so hodili za teboj, so te ljubili in so ti stregli, ti pa si jemal to ljubezen gosposko in oblastno, kakor ukazano tlako, in toliko da nisi poslal valpta z bičem nadnje, če se ti je zdelo desetine premalo! Išči jih zdaj, lovi jih, plazi se po golih kolenih za njimi, kamor so šli; še njih sence te ne bodo spoznale! To so tvoje bolesi, slajše od grozdja in medu, ki si jih zamegal in preklinjal ter žalil Boga zaradi njih! Zastonj jih

kličeš, zastonj iztezaš nevredne roke za njimi; nobena teh solz, ki jih nisi zaslužil, se ne povrne več, prej dosežeš zvezdo nebeško!» —

Šumelo je, kakor v gozdu ob viharju; zatiskal si je ušesa, ali slišal je razločno vsako neusmiljeno besedo, ker poslušalo je njegovo prestrašeno in ponižano srce.

Izmučen se je napotil na vrt in je sedel na klop pod cvetočo jablan. Komaj je sedel, je nagnila ta jablan svoje bele cvetove prav do njega in je izpregovorila:

»Tukaj, glej, tukaj sta sedela oni večer, v maju, tri leta je tega.«

»Tri leta! Kaj ni bilo sinoči?« se je prestrašil Evstahij.

»Ves topli zrak je bil poln ljubezni. Iz mlade zemlje je puhtela, z mojimi cvetovi se je usipala na vaju, z jasnega neba je bila v šumečih valovih. V tvoje srce ni kanila ne ena kaplja; spalo je leno spanje, prenasičeno je bilo sladkosti. Ona je slonela ob tebi s svojim gorkim telesom, njena roka se je verno ovijala tvoje. Izza gostih vej so se utrinjali žarki večerne zarje, poigravali se po njenem bellem krilu, po njenih licih, sijali so globoko v njenih očeh; en žarek, vesel in predrzen, je poskočil na njene rdeče ustnice; te ustnice, na pol odprte, napete in poljubkov željne, so se ponevedoma nagnile k tebi, ti pa jih nisi videl!«

»Ne več!« je planil Evstahij.

»Nikoli več!« je zašumelo v jablani.

Da bi si ohladil potno čelo, je krenil v brezov gaj, ki je sanjal pod gozdom svoje tihe sanje. Mrk in čemerren, s sklonjeno glavo, upognjenim životom je stopal po beli, peščeni stezi; in iz tišine ga je poklicalo s tenkim zvonkim glasom:

»Kaj me ne poznaš več?«

Vztrepetal je in se ozrl; iz trave se mu je smehljala bela marjetica.

»Kaj me ne poznaš več? Tod sta hodila še sinoči, pred štirimi leti. Njena roka, drobna in bela, je bila v tvoji, njeno srce, dobrotno in vdano, je bilo pri tebi; ti pa nisi čutil te roke, ne srca, ker tvoje misli so bile v krčmi. Ugledala me je, sklonila se je in me je utrgala; nato še mojo sestro, ki je stala zraven, in še drugo, ki se je sama ponujala. ‚Kaj trgaš to šavje, kaj ti bo?‘ si rekel pust in zlovoljen. Okrenila je glavo vstran in oči so se ji orosile; ti pa nisi videl teh rosnih oči, ker tvoje misli so bile v krčmi.«

»Ne več!« je vzkliknil Evstahij.

»Nikoli več!« se je tiho nasmehnila marjetica.

Ko se je vračal iz gaja s težkimi nogami in razbolelim srcem, ga je klicalo, pozdravljalo, smejalo se mu naglas in razločno od vseh strani. Govorila so bela debla brez, pošuštevajo mu je leščevje in robidovje kraj poti, praproto se mu je rogala, še skrita potočnica, ta ponižna, je

zadobila svojo prešerno besedo. Tenki in zamolkli, modri in veseli glasovi so se družili v ubrano pesem.

»Kaj več ne veš? Kaj se ne spomniš več?«

In pesem se je strnila v en sam vzklik, ki mu je paral srce na dvoje.

»Nikoli več!«

»Saj ni res! Saj je le pusta blodnja, saj so le vroče sanje!« se je branil v svoji grozi.

»Nikakor ni blodnja in nikakor niso sanje!« mu je odgovarjalo brez milosti od vsepovsod. »Kako bi bila blodnja? Kaj ne pomisliš, da si sam nam bil dal glas in besedo? Kaj ne slišiš, da prepeva z nami to pesem žalostinko tvoje srce samo? To tvoje srce, ki je bilo zaklenjeno in je molčalo sedem let, pa se je odprlo in oglasilo, ko ga nihče ne sliši več, nihče ne poželi več? «

Pobegnil je v svojo izbo, zapahnil je duri, zastrl okna. Stene so bile že čisto gole: velike štirioglate lise so razodevale, kje so prej visele slike v okvirih. Drugače je ostalo vse, kakor je bilo, pa vendar je dihlo iz vsakega kota nekaj tujega, mrzlega, praznega in hkrati neizmerno otožnega, da bi se človeku stisnilo srce od strahu, kakor otroku sredi mračnega gozda. Komaj je stopil Evstahij v izbo, so oživele te gole stene in izpregovorile naglas, zganile so se velike štirioglate lise; podobe cvetic, na grobo napleskane na omet, so zadobile čudna lica, ne človeška in ne živalska; izza rdečega divana,

izpod mize je zašepetalo pritajeno, pogledalo z na pol zatisnjenimi, mežikajočimi očmi; odeja na postelji se je tiho premaknila, kakor da bi se kdo skrival pod njo; na zastrto okno je narahlo potrkalo in Evstahiju se je zdelo, da se je onkraj zagrinjala prikazala senca ter izgini-la.

Gledalo je nanj s tisočerimi očmi, govorilo je, šepetalo:

»Ali še veš? Ali se še spomniš? Koliko lepih dni, koliko sladkih večerov je bilo, ki si jih med temi tihimi stenami živel po nemarnem s svojim lenim telesom, z dušo ne! Vse ti je bilo dano, da bi bil najbogatejši med bogatimi, še ošabni Krez bi bil sirota poleg tebe; ti pa nisi maral! Sonce te je vabilo, skozi nevidne špranje so se trudoma vili njegovi žarki in so te smehljaje pozdravljali; ti pa si čemerin in zaspan zastiral okna s težkimi zagrinjali in nazadnje še s plahtami! Trenutki, svetli cekini, so šli mimo tebe; ti pa jih nisi videl, ni se ti hotelo, da bi iztegnil roko, nastavil dlan! Berač, iztegni zdaj obe roke, nastavi obe dlani, še bakrenega novca ne ujameš več! Odpri okno na stežaj, sonce bo sijalo visoko na nebu, tebi ne bo svetilo več! Ozri se tusem, ozri se tja, na ta stol, na to mizo, na divan, na posteljo, na preproge in prtiče, vse, vsaka pedenj tal in sten in stropa je spomin na zamujeno uro sreče, je očitiranje, ki ga boš slišal, koderkoli boš hodil, ki ti bo glodalo in grizlo v srcu, dokler

bo utripalo! . . . Kaj ne čuješ, Evstahij? Tako je bilo davi, ob jutranji zarji, pred tremi leti!«

Kakor uróčen je bil Evstahij. Naslonil se je s komolci ob mizo in je gledal z motnimi očmi in nagubanim čelom na papirje, ki so ležali razmetani pred njim. Plaho je potrkala na duri. Strnil je obrvi, ustnice so se mu napele, kakor za kletev. ‚Kdo, vraga —?‘ Duri so se odprle tiho in počasi, na prag je stopila ona v beli jutranji halji. Sonce je svetilo naravnost nanjo, objelo in obžarilo jo je vso, beli, v dekliško nežni črti upognjeni vrat, razgaljene roke, oči, velike in jasne, polne dobrote, hvaležnosti in ljubezni; veseli žarki njegovi so se igrali v konstanjevih laseh, na ustnicah, ki so se smehljale, kakor da bi frfotala krog njih ljubezniva beseda, čakala diha in življenja. ‚Mislila sem, dragi —‘ Sunkoma je otresel z glavo in udaril s pestjo po papirjih. ‚Kaj ne vidiš, da me motiš?‘ Še je videl prestrašen, čisti bled obraz, ustnice, ki so trepetale, in široko odprte oči, polne groze in bridkosti. Nato je vse izginilo; gole stene z velikimi štirioglatimi lisami so buljile nanj.

Zgrabil se je z obema rokama za glavo.

»Saj je blodnja, saj je blaznost!«

Takoj mu je naglas odgovorilo iz vseh kotov, od vseh strani:

»Nikakor ni blodnja, nikakor ni blaznost!«

Tvoje srce, tvoje nevredno srce je ob prepozni uri porodilo podobo, ki je nisi videl, ko je živela, ko ti je bila od Boga poslana kot kruh iz nebes; in porodilo jih bo še sto in tisoč, vse trenutke, ki si jih zavrgel, vse po vrsti in vsakega stokrat in tisočkrat! Kamor boš pogledal, te bodo očitajoč pozdravljali, koder boš hodil, te bodo nemi srečavali; ob glasnih urah bodo nenadoma potrkali na duri tvojih misli, da boš plah utihnil; prišli bodo v sanjah, da se boš plah vzdramil s potnim čelom in šklepetajočimi zobmi. Kamor bo stopila tvoja noga, bo stopila na grob, zastonj boš jokal in prosil in klical; nikogar, ki tam spé, ne boš priklical! To ti je sodba, ki si si jo sam bil napisal! Na pot, Evstahij!«

S plazečimi se koraki, obnemogel in star je šel po stopnicah, je stopil pred hišo. In tam, pod svetlim soncem, ga je obšinila misel, ki mu je pognala v lica kri in prižgala luč v očeh.

»Morda so res le hude sanje! Morda je vsa ta grenka bolest le preizkušnja, od Boga poslana meni grešniku! Ni treba na pot, ni treba strašnega slovesa, ne solz, ne kesanja; ni si treba nasuti pepela, ne povešati glave, ne si trkati na prsi! Ah, še je poln kelih pred menoj, še je mogoče in se bo zgodilo, da okusim vsako plamenečo kapljo posebej, da s telesom, z mislijo in srcem potisočrim njeno sladkost! Za sedem po hudodelsko zapravljenih let si ustvarim sedem novih in z dušo, v bolesti in

spoznanju očiščeno, jih bom užival sedemdesetkrat sedemkrat!

Prevelika bi bila strahota, da bi vdruči in na vekomaj oslepel, kdor je za senco hipa spregledal!« —

Nikakor ne, Evstahij! Sodbo, ki si jo sam si bil napisal, ne izbriše nobena roka; niti za senco hipa ti ne bo okrajšana boleost, niti za zrno leče olajšana breme! Na pot! Voz je naprežen, konja hržeta in bijeta s kopiti, voznik čaka in se ozira! Ne mudi se, stopi, pokrižaj se, pa zbogom!

»Le še minuta, za Kristusa voljo, le še en sam trenutek! Milost! Le toliko še, da se ozrem še enkrat s celim pogledom!«

Na pot, Evstahij! —

Konja sta potegnili tako močno, da je nerodni Evstahij s pleči in z glavo udaril vznak; tako mu je zletel klobuk na tla ter se z vetrom povaljal v prahu; bosopet paglavec ga je skočil pobirat in takrat je imel Evstahij zadosti časa, da se je ozrl . . . Čudovit sen je bilo vse, kar je premeril z zastrtimi očmi. Lepota, ki je nikoli še zdaleč ni videl, nikar da bi jo gledal od blizu brez nehanja sedem let! Globoko je povetil glavo in v prsih mu je hripavo zaihtelo. Voz se je sunkoma premaknil vdruči, vse je šlo mimo in je ugasnilo . . .

Stran, Evstahij, izgini, odkoder si bil prišel! Boljše je, da pove človek naravnost, kar mu je na srcu, da bi povedal! —

S strašno silo, mahoma — krik iz tišine, roka iz noči — neslutečega in nepripravljenega me je bila zgrabila starost, stisnila mi s koščenimi prsti srce, to izmučeno srce, na pol že prazno, zasadila mi ostre nohtove v dušo, da je vztrepetala od mraza in bolečine. To se je zgodilo v eni sami noči. Zjutraj sem se pogledal v ogledalo in sem videl sivo, zgrbljeno kožo, gube vseppek po splahnelih licih, čelo mrko in mračno, obrvi na oči potisnjene, ustnice izžete; in oči, ki so nekoč bistro gledale, so se dremaje skrivale za motno meglo, kakor se skriva ugašajoč plamen pod dimom in sajami.

»Na pot!« sem se nasmehnil; ali ta nasmeh je bil grenak in je bil zlagan.

Pogledal sem v ogledala tudi drugo jutro. Čelo je bilo še temnejše, gube na licih so bile gostejše, plamen je pod sajami skoraj ugasnil.

»Vseeno je!« sem rekel in sem razbil ogledalo.

Dobro vem, da je stal tisti čas nekdo za menoj; razločil sem ga, ko je bilo steklo že v koscih. Koščen, zobat obraz je bil, ki se je režal s širokimi čeljustmi; siva lobanja, v nji dvoje temnih, praznih jam, vem, kdo je bil, in nič me ni strah.

Nič me ni strah te strme poti nizdol; tisoč sklonjenih senc drsa in pada pod menojo, nobena se ne ozre in nobena ne krikne. Ne bojim se tistega, kar je tam doli, na dnu — Bog sam ve, kaj je in kje ter kdaj se bo razodelo. Ni me strah; ali vendar je v meni bolečina brez primere; v srcu je nož, ki se ob vsakem koraku zgane in zaziblje v nezaceljeni rani.

Oni tam, ki drsajo in padajo pod menojo, so sence človeških teles, ki so nekdam resnično živela, ki so imela svojo mladost in svoja zrela leta, pomlad in poletje in jesen, ki so dopolnila do kraja, po vesti in pravici, kar jim je bilo od začetka namenjeno in ukazano. Sklonjeni so, počasi gredo, ali mirni bodo stali pred svojim sodnikom.

Kaj si ti, ki te je zdaj brezmilostna roka pahnila po klancu nizdol, kaj si ti storil s svojo pomladjo in svojim poletjem? Najbogatejši bi lahko bil med bogatimi, sam ošabni Krez bi bil sirota poleg tebe, tisoče lačnih in žejnih bi bil lahka nasitil in napojil iz svoje preobilice, ti pa —! Ti pa si zavrgel bogastvo, ki se ti je samo ponujalo, nevrednemu; slep in pust, s kalno dušo in zaspanim srcem si šel mimo vrhanih skrinj zlata! Kakor skopuh, kakor Pljuškin si bil, ki pobira po cesti stare žeblje in zlomljene podkve, doma pa mu v zaklenjenih kaščah gnije žlahtno žito!

Oziraj se zdaj z ugaslim očesom, iztezaj obnemogle roke — niti ene minute, niti sence hipa ne ujameš več! Zate ni pomladi več, ne enega toplega žarka več, zate ni milosti, ne odloga, ne potrpljenja — na pot! —

Ti, ki hodiš pred menoj, stopi malo hitreje; mudi se mi! —

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-219-X